

ספרות ילדים ערבית בישראל

ספרות הילדים הערבית בישראל היא דלה בכמותה. עבאסי (1977) אמד את מספר הספרים בחמישה עד סוף שנת 1960. עד סוף שנת 1970 נוסמו 27 ספרים ובתקופה שבין 1948 עד 1976 ראו אור כ־45 ספרים.

במחקר הנוכחי מוינו 64 פריטים ספרותיים בעלי אופי פוליטי, שעשויים היו להשפיע על הסוציאליזציה הפוליטית של הילדים הערבים בארץ. ההנחה הבסיסית של המחקר היא, שספרות ילדים בעלת אוריינטציה פוליטית, אכן משפיעה על הסוציאליזציה הפוליטית של הילדים הקוראים אותה.

64 הפריטים חולקו כדלקמן:

48 סיפורים (75% מכלל הפריטים)

8 מחזות (12.5% מכלל הפריטים)

3 רומנים (4% מכלל הפריטים)

4 ספרי שירה (5% מכלל הפריטים)

כל הפריטים פורסמו בישראל, חוץ מארבעה פריטים שלא פורסמו, אלא הופצו בקרב תלמידי בתי הספר באזור נצרת.

מוטיבים מרכזיים בספרות הילדים הפולסטינאית הפוליטית בישראל

הטראומה של הפליטים

הטראומה של מלחמת 1948 היתה נקודת ציון חשובה בחייהם של מבוגרים ערבים רבים, שחלקם הגדול היו ילדים, או מתבגרים, באותה תקופה. לכן, כאשר סופרי הדור החליטו לכתוב לילדים, נושא הפליטים עלה אצל רובם, מתוך הנחה שחייבים לספר לדור הצעיר מה קרה.

קטעים מתוך עבודת מוסמך:

הסוציאליזציה הפוליטית של הילד הפלסטינאי באמצעות ספרות הילדים הפלסטינאית

שנכתבה על-ידי חאולה אבו בקר

בהדרכת פרופסור אדיר כהן
החוג לחינוך אוניברסיטת חיפה
1990

להלן מספר דוגמאות:

א. מולדת בתנאים קשים (1988) עבד אלטיף נאסר

"הציפור היחידה בתוך היער היער העשיר... שסיפק כל שהיה נחוץ... והיא הרבה לשיר... עד שיום אחד הופיע צייד נושא נשק... הצייד היה מקור הנאה בשביל הצייד, אך בקרב הציפורים הוא עורר דאגה והן נעשו זהירות מאוד בתנועתיהן... אולם הזהירות איננה מונעת את הגורל... כדור מריבו של הצייד פגע בכנף הציפור... היא דיממה, אולם המשיכה לעוף עד שהגיעה לשם האשור בצד המזרחי של הנהר."

ב. "לא הצטרפו לשחי" (1989) מוסטפה מוראר

"...מומן... הכפר שלו היה מלא אנשים, ובטוח במחיתו. התושבים היו נוסעים וקוצרים, רועים צאן וסוחרים. לא חלו עליהם חוקי שעת חירום ולא סידורי בטחון... הכפר חי חיים שקטים עד אותו יום שנספח המסע על שחי מטר שנטפפותיו התפרצו בכל הכפרים... שדו ואנס... שחי הכפר הצהיר איטונו גודו, ונעזב את הכפר... (עמ' 55-57)"

ג. "האם שמעת על העונה" (1988) מוסטפה מוראר

במחנה פליטים אלגבאסיה במסגרת מס' 10, הילדים מקשיבים לסיפורים על המלחמה מהזקן שדאר. הוא אומר לציפור שבאה לבקר ממחללת: אני חייב לספר לך על העונה של 1948... על הציפורים... אבל גם על אלה ששארו ותנו עם האנשים כדי לעזור אותו מאדמתו."

מחמד עבאסי בחיים של לילה אחד" מסכם את עיקר הוויכוח שהתרחש בקרב הערבים ערב מלחמת 1948, בין אלה שחששו לחייהם ולגורל מלחמתם ובין אלה שהעדיפו להשאר ולעמוד במני הסכנות, וכן שני הצדדים מסכימים שהשמעות על אכזריותו של האויב מפחידות מאוד.

הביקורת נגד השליטים הערבים

כל הסיפורים מעלים את בעיית הגירת הפליטים להגירה, מעלים גם את עמדת ארצות ערב באותה תקופה והביקורת כלפי מדינה זו היא רבה. לדוגמה: בסיפור "האפרוח פאדי" כתב עבד אלטיף נאסר:

"האפרוח פאדי המשיך לראות את המלחמה בין התרנגולות... שלא פעם היו עקבות מים, כאשר האחת רואה את השנייה לא מעט כאויב... התפתח קרב בין התרנגול והתרנגולת שלא היו מאוחדות בגינה... התרנגול העלית לפעם בקרן הודות לעצת שקיבל מחייל לאזור... והוא העלית להעביר את היר של לחותם שבתוך בגדיו... פאדי היה סבור שהתרנגולת התפתחה ותפסקה את המלחמה הפנימית, אולם הוא התאכזב."

הסופר מאשים את מדינות ערב באחריות הישירה על תבוסת הערבים במלחמת 1948. הוא הוציא את המלטיסטימים מכלל האחריות על התבוסה בגלל היותם "אפרוחים" קטנים, מעטים, חלשים, חדורי הרגשת אכזבה החזרת על עצמה.

השתקפות האקטואליה הפוליטית

בראיון עם הסופר עבד אלטיף נאסר, הוצגה במני השאלה "למה אתה כותב על אירועים אקטואליים?" תשובתו היתה: "אורי המציאות שאנו חיים בתוכה. מציאות קשה מאד. הילד חייב להבין אותה, צריך להתרגל אליה מילדות, אני פוקח את עיניו, מכין אותו לחיות בתוכה, ומנסה להעניק לו כלים להתמודדות איתה."

הסופר מוסטפה מוראר טען שעברו שנים רבות עד שדור המבוגרים הבין את המציאות החדשה. הוא רוצה לעזור לילדים להבין ולהתאקלם מהר יותר, שלא יסבלו כמו המבוגרים. 30% מהפריטים במחקר זה כוללים דוקומנטציה של אירועי חיומים. לפעמים התופעה היא קיצונית ביותר ומגיעה לאבסורד של עיצוב הסיפור כקטע חדשות. הגורם הבסיסי שעורר למגמה זו, הוא פרסום הסיפורים בעיתונות הימנית.

להלן מספר דוגמאות: הסיפור "הכנניים של הרגשות" (1967) נכתב על-ידי סלים חורי לאחר מספר מקרים של בריחת צעירים מעבר לגבול:

האב - כל האנשים אמרים שהצעירים בורחים כי המצב לא מוצא חן בעיניהם... וכל העיתונות על המשטלה גורמת לנו להרגיש שאנחנו מיעוט חסר זכויות. המורה - למה לדבר על המשטלה עכשיו, אני מדבר על בן וחייכו. האב - מי גרם לטעיה זו, אנחנו או המשטלה אם היית אמוץ יכולת נמר ששני הצדדים אשמים, אבל אני אומר שאנחנו לא אשמים מה שקורה הילדים, בחיים לא קרה לנו. המורה - למה העלית את נושא האשם עכשיו? האב - כי אתה מורה, ואני מורה שכול לומר את האמת. המורה - אלה סתם דיבורים. האב - זה נכון, המורה הוא מקור ממשלתי וחי מהמשכורת של המשטלה, לכן אינו יכול לומר את האמת.

אומנם הסיפור נכתב בשנת 1967, אבל שני הנושאים שהועלו בו עדיין אקטואליים: א. מהד המורים מהמורכבות הפוליטית מצד אחד; ב. הגירת הצעירים הערבים כתוצאה מהמצב הפוליטי, מצד שני.

מוסטפה מוראר בסיפורו "במה רואה אשמה" (1986) מתייחס לקשר בין מערכת החינוך בסקטור הערבי לבין שירותי הביטחון הישראליים:

"אמא של עואף... אולי הילדים מגוימים... מה מביא מורה שתכלה בין הילדים של אותה הקבוצה? ובין ילדיו? אמא של אברהם... מי יודע, יתכן שזוהי כל השתכלל משרה יותר נכונה, או שעברו אותה לבית ספר קרוב יותר למקום מגוריה. יתכן שהמנהל המליץ במי המורים שיתבו עם בני אותה קטגוריה בגודל. כדי לרצות את אלו שנמצאים מעלים וכדי שהאויב יקבל בקביעות הוי בטוח שהוא קיבל את המשרה שלו הודות להם."

סביר להניח שתלמוד הקורא את שני הסיפורים יקבל רושם שמדובר משרתים את המדיניות הישראלית, משתפים פעולה עם השלטונות, ואין ביכולתם להביע דעות אמיתיות כי הם חוששים למשוריהם אותן קיבלו תמורת התחייבות לשיתוף פעולה עם שירותי הבטחון. הם אינם אובייקטיביים בהתייחסותם לתלמידים, אלא מנלים את הבנים של משתפי הפעולה לטובה, ואינם שמים לב לרגשותיהם של שאר התלמידים.

ברור שזו לא היתה הכוונה של המחברים. כמורים רצו שיהיה למחות על תופעה של מיעוט חקיים בתוך המערכת. בסיפורו של מוסטפה מוראר, "טיול באיזור כפר" (1986), מתוארים שני נושאים שמפריעים לערבי בתוך ישראל:

1. המצב הכלכלי והמצב הבטחוני: "דירוש הוא מועל בגיין שעובד ומקבל שכר יומי זעום. הם מאיימים עליו, בבוקר ומערב, שפסיקו את עבודתו, בגלל הבעיות הכלכליות הקשות של המדינה, שמנהיגה אינם חולים מלהכניס אותה למלחמות, וכאשר היא יוצאת ממלחמה אחת מלאה פצעים, בא מנהיג אחר, צמא דם, ומכניס אותה למלחמה אחרת."

2. המעורבות האמריקאית: "אם אתם מרגישים מאושרים, התרגמים באמריקה, שם, זה מה שקורה לפרפרים, שם... הצייד, ההרג האמיתי, זה מה שמזוין את החברה שלהם. אותו הדבר הם עושים בתוך ארצות שהם רוצים לשעבד את תושביהן. באותה קלות שהם הורגים בה את הפרפרים, הם שולחים צבאות, או סוכרים שכירי חרב, משלמים להם דולרים, ואשר מבצעים - במקום - את ההרג, ההרג, והגירוש."

צריך להבהיר, שהנושא של הסיפור היה להיותו של ילד קטנה לקריאה. אולם הסופר מצא הזדמנות להתחלת הסיפור ובסופו להסתיים את שתי הדעות האקטואליות שיש לו על הנושאים הנ"ל. גישה זו אופיינית לרוב הסיפורים הערבים שכתבו לילדים. הם מנצלים את העלילה של הסיפור וממארים את דעותיהם החברתיות והפוליטיות בנושאי אקטואליה, כמו פיסות מאל הממוזרות בין השורות.

בסיפור "מה נגב" (1986), מוסטפה מוראר מנסה להעביר לקורא תופעה אקטואלית אחרת:

"שוק העבדים היום נפתח מדי יום בביטול של הערים הבנויות, מעלית השחר, ועד שעות הבוקר המאוחרות. מנהל העבודה עוצר את מכונית התרגל שלו, ואז יוצא לקראתו ותחום סביבו עשרות מעלים מהשטחים, כל אחד מציג במני את שרידיו, ואת התחמלות, ויש מי שמוריד את שכרו... הצינאנים משיק... הוא שומע את ידו הרכה... ומבצע על כמה אנשים... שוק השפיות נפתח בערב, ובמנות ממועט לבתי הסתובבים, רחם רומנים את שומריהם... ומקבלים ליוטיון מלהכריז את השחר. כל מה ששילם הנבר הנדיב... מתקבל... אין ויכוח."

עבד אלטיף נאסר תיעד את המצב בשטחים בסיפורים שונים. בסיפור "אני לא" (1982), הוא כותב:

"... ראוי אותך בערב ה-14 במאי בטויווייה. מכסה את מניך והולך בין החיילים וצועק אני, לא, אני, לא וזוכה מפתח... ענה נהאד, כן פחדתי, רציתי לעבור בין החיילים מבלי שיריבו לי ארד מהם... לא ראית את רביצו לצוער... תפסו אותו בשערותיו וחלמו את ראשו בשמשת המכונית... אני השתתפתי בהפגנה... ואף אחד לא הרביץ לי... האין ידע איזו הפגנה אנו בני העם הפלסטיני עורכים בחודש מאי... לא חשוב ממי למדתי את זה... זאת לא נושה למדור מהמבוגרים. האם יש תפקיד למבוגרים זאת מסירת אינפורמציה לקטנים על כל הדברים שהם חייבים לדעת, במיוחד על ארצם ועמם?"

בסיפור "פליט על אדמתו" (1982), הוא כותב:

"שמענו בחדשות... שהמשטלה מתכוונת להחליף את השלטון הצבאי בשלטון אזרחי... היינו שמחים... יתכן שהצבא יתרחק מהערב ושוב רגיש חמישים בלי נקודות חיפוש או זמירות על הדלת באמצע הלילה... אין ימלים למחות נגד המצב הקיים: בכל העולם שרצוצים לעשות מצב קיים משתמשים בצינחת... לאחר חשיבת הצבא חזר לכפר והתחיל לרדוף את אחריי התושבים... ראיתי אותם הורסים את לדעות החייתיות ופוחתים אותן בכות... עזרו לנו לכו מאן רודף אחריו אל תוך הסמטאות... פעם פחדו מהם... הם תופסים את הילדים הקטנים וטוענים שהם אלה שאורקים בקמקי מולוטוב ומבעירים צמיגים... לוקחים אותם למקום הצבאי... הם האשימו את מעין, התלמיד מכיתה ו', שהיה נר בבית ממול... אותו בית שחרסו... האשימו אותו בזריקת כבוק מולוטוב... אחה מבין למה האנשים חושבים נגד הכיבוש... הם מפחיד את הילדים ורודף אחרי המבוגרים... והורס בתים... האם בחיים ראית פליט שחי באותה על אדמתו?"

למרות שהסיפור נכתב בשנת 1982, הוא עדיין אקטואלי. הסופר מגיש את הלע בהתייחסות לתושבים להכרזה על החלפת המשטלה הצבאי. הוא מלמד אותם ומעניק להם לגיטימציה להשתמש בנשק חשיתות, הוא מנלים את משחק הרדיפות בין הצבא והילדים, את חוסר האונים של הצבא הבא ליד ביטוי בתפיסה מקרית של ילד המואשם בזריקת כבוק מולוטוב, ואת העונש הקולקטיבי המוטל על המשפחה הריסת הבית. דוגמה אקטואלית אחרת לסיפורי הילדים היא סיפור "העץ הגדול נלחם", שנכתב על ידי נאסר בשנת 1988:

"... כה אמר אבו מאהר שעה שישב עם אורחיו בשעת אחר הצהריים ביום 182: לחיי האיתניפאד... המלים שאביו אמר והדרו אל אביו כמו שוריד הכדור אל חיה אחיו הלוהמים... דמינו ריחף עד לעצו הית בכרם הדומי שנגעו, למרות שהאשם ידוע, האירוע נרשם נגד אלמוני... למחרת נאמד לא הילד לבית הספר... כי בתי הספר עדיין שומרים... הם הפכו למחות באישים, הם הרסו את כל העוץ של בתי הספר... נאמד עצד לקראת כרם החיים הדומי... מצא עץ את עצמו נדוע... כחן

אותו. שתי זה מתאים להיות קלוע לאחר המהרה מתאמת... לאחר שהמקור אותו וסיים את משימתו... השתיר נשקו בתוך סמרטוט ונהג לביתו כשהוא לוחש קעקעם גם עץ נדוע יכול להרוס לאינטימאדה הקדושה:

עבד אלטיף נאסר לא רק מספק מידע על האינטימאדה, הוא מעניק לילד הקורא את החינוך להתגובה למצב הקיים - למרד - מראה לו את האמצעי או הכלי, ואף מלמד אותו איך להכין אותו. זהו אחד האפיונים הבולטים של ספרות הילדים הפוליטית האקטואלית, שרואה תפקידה כשליחות לעזור לשנות את המצב הקיים דוגמאות אחרות לסיפורים שתפקידם תיעוד המאורעות האקטואליים הם "משחק הצויר" (1986), "דרשנין חן הילד והדגל" (1986), "אני אשא את הדגל האדום" (1987), שנושאם הוא האחד במאי והדגל האדום, סיפור "הגרר ניצח" אבלי (1984), שנושא הוא הריסת הבתים שנבנו ללא רשיון, "עכבר השדות הגאותות" (1984) על ההתיישבות בשטחים, "האשליה של קוקו" (1983) על עזיבת מספר מנהיגים את המפלגה הקומוניסטית הישראלית והקמת הרשימה המתקדמת לשלום, "הנמרים" (1987), שנושא הוא הפלגים בארגון שחירי פלסטין והוויכוחים הפוליטיים ביניהם.

המפגש בין היהודי והערבי

סיפורים אלגוריים: בכל הסיפורים מסוג זה מבחינים בקלות ומיידית בין "הטובים" ו"הרעים" ולא יקשה על הקורא הצעיר להזהיר עם קבוצה אחת נגד האחרת. התיאור של האויב הרע מגדש את האלמנטים הבאים:

א. חוסר פרומרציות בממדים בינו ובין הנתקפים. לדוגמה: מיל מיל ציפורים (עבאסי, עשה חסדים, 1986).

ב. חוסר פרומרציות בכוח הפיזי בין האויב והנתקפים. לדוגמה: זאב מיל אווים (נאסר, הזאב שחשף את שיניו, 1981).

ג. חוסר פרומרציות במספרים בין האויבים והנתקפים. לדוגמה: מספרים גדולים של עכברים באדמת החקלאי הערבי בגדה המערבית (נאסר, עכבר השדה הגאותות, 1984).

בסיפורים האלגוריים השתמשו הסופרים בתיאורים הבאים לאויב הרשע: כלב נועץ בגרב, עכברים גאותות, זאבים וצללים, תרנגול גאותות, מיל אנוכי, כלבים מולשים. זיווג בעל החיים עם התיאור, מקבל קונטסיה שלילית דומה משמעות

בתרבות הערבית, וכל ילד קטן יכול להבין שמדובר בחיה רעה אווילית.

מתוך 30 סיפורים הדנים ביחסים בין יהודים וערבים, שלוש הסיפורים נכתבו בסגנון אלגורי. סיפורים רגילים: חשוב לציין כי באף סיפור לא נמצא המונח "יהודי" כתיאור או קלאסיפיקציה של דמותו. אין זכר למונח בכל הפריטים בלי יוצא מן הכלל. אולם, כמו בסיפור האלגורי, ישנו שימוש במצבים ובתיאורים אופייניים. דמויות היהודים ברוב הסיפורים הן שגורמות לעימות ואלימות נגד הערבים, ולרוב מתגלמות בדמויותיהם של אנשי משטרה, או אנשי צבא. בסיפור שנכתב על ידי עבד אלטיף נאסר "הגרר ניצח" אבלי (1984) הוא מדבר על שתי דמויות - לא ערבית - שאין שמדות בניגוד הסיפור. הדמות הראשונה היא הפקיד הרצוצה, שאינו מבין את מצוקתו של הערבי הרוצה לקבל רשיון לבנות בית נוח למשפחתו. הפקיד אינו מתייחס לנוכחותו של הערבי, מצווה עליו בלי להרים את ראשו או להביט בו. "תשאיר את הניירות כאן, לך הביתה, תחכה לתשובה, אל תחזור לכאן פעם אחרת." הערבי חוזר לביתו, המתין שנה ולא קיבל תשובה. התחיל לבנות ואז:

"יותר משש מכוניות משטרה, משמר הגבול וגרר פלשו אל הכפר. זה היה בשעה שמונה בבוקר, לאחר שכל הרברים יצאו לעבודתיהם, ולא נשארו בכפר אלה הנשים, הילדים והממשלה בעלת תבונה וחוכמה יודעת מתי לתקוף... אשתו של מוי תקפה את הנהג אולם השוטט עזר אותה באמצעות מכת אלה על ידה, חיד נשברה, האשתי הורחק, הנהג ניצח, הבית הפך לתל חרובות בהרף עין."

בסיפור אחר, "פליט על אדמתו", שהוזכר במקום אחר במחקר, דמויות היהודים מתגלמות בחיילים העורכים חיפוש במבואות הכפרים, מותחים את החנויות בכוח והורסים את דלתותיהן, מפטרלים בסמטאות הכפר בלילות, רודפים אחרי הילדים ולוקחים אותם למעצר, והורסים את בתי החשודים. בסיפור שלישי, "העץ הגדול לרחם" (1988), היהודים הם חיינים שכובשים בית-ספר והופכים אותו למחנה צבאי, הורסים את הצויד בכיתות, ועוקרים כרם עצי יית.

בסיפור "אני לא" (1982) מצטיירת דמות היהודי בחיילים המרביצים למפגנים ומתעללים בהם. אם בגדה המערבית החיילים הם אלה שמרביצים למפגנים, בתוך ישראל המשטרה היא שמבצעת תפקיד זה.

בסיפורו של עבד אלטיף נאסר, "אני אשא את הדגל האדום" (1987), הילד שואל את עצמו:

"למה מספר כה גדול של שוטרים מקיף את המפגנים? האם הם שומרים על הרפגנה או שברצונם להמחיר את המפגנים? ... השוטרים תקפי את הצעיר אבל המכה מנעה בראשו של אבא שלי, הוא דימם... קבוצת ניבורים צעירים הקיפו אותו והגנו עליו ממכות השוטרים."

בסיפורו של מחמוד עבאסי, "חיים של לילה אחד" (1986), מדובר על כובשים שנלחמים נגד התושבים, והשמעות מדברות על הזוועות שהם מבצעים (עמ' 10). ובמקום אחר באתו סיפור האשה מנסה לשכנע את הצעיר לא לפוצץ את המפעל שעובדים בו יהודים וערבים, והוא עונה "המגים שזרקים עלינו (בלבנון) לא מבחינים בין ילדים, נשים וחילולים" (עמ' 27). מוסטפה מוראר בסיפור "טיול באזור כפרי" (1986) מבלט את דמות היהודי המעביד, המנצל את כוח העבודה של הערבי ואינו חוזל לאיים עליו בהרחקתו מהעבודה בגלל הבעיות הכלכליות של המדינה. ובסיפור אחר, "מה גנבה" (1986), המעביד היהודי חושד שהענדה מהימה בת העשר גנבה חציל.

"החואנה רדף אחריה בין התלמים... הלם בידו על צווארה, נפלה, התגלגלה... בשאריות כוחותיה קמה והמשיכה לברוח. הוא רדף אחריה, מונע על ידי התאווה, ומצטער בהמשיות העבודה, והשנאה כלפי השטח הקטנה שהגיעה להתנגד בפני האדונים, מעבידיה... הנהג את צעדי עד שכמעט נעץ בת, הפיל את עצמו עליה, היא נפלה וגם הוא, אחריה הוא התרומם, תפס אותה בשערתיה וזרק אותה כשפניה כלפי מטה, אל תוך הבוץ... הקטנה לא קמה יותר..."

החואנה חושית את אקדח, מלמל מספר מלים בשפה זרה, ואז שאר הפועלות התכופו על שתייה החצילים, קטמו במחוריה כדי שהאדון לא יאבד את... השוק."

בסיפור "האדמה למי" (1989) מוראר מציג את דמותו של היהודי הפולש, השתמש בתכסיסים כדי לנשל קבוצה של איכרים מעל אדמותיהם. הזקנה מספרת:

"חיתה לנו אדמה... לא יכולנו לטפל בה, הרמפנים הגיעו... חיו נחמדים וידידותיים. רצנו במרנו הלוואות... יום אחד, הם הופיעו עם צו בית משפט המורה להם להשתלט על האדמה. יש, האדמה הייתה בבעלותנו. התעוררנו, האדמה עברה לבעלות הרמפנים" (עמ' 73).

דמויות היהודי בסיפורים הן: פקיד בלתי מתחשב, שוטרים אלים, מרביץ, שובר ידיים, חיילים המפעלים אלימות נגד זרים קטנים, חורסים בתים, סוחרים בתי ספר, שוטרים מתמרבים במפגנים ומרביצים להם ללא סיבה חוקית, צבא שכובש כפרים ומבצע מעשי זוועה שגורמים להפחדת שרי הכפריים

ונטישים את מולדתם, מעביד שמנצל את העובד הערבי וכופה עליו אוויריות אווית, תמידית, ומעביד שמתניח למעלות כאל שפחות, הורג, רודף, והיהודי בעל התכסיסים שמתמש בהם כדי לנשל את הערבים מאדמותיהם.

בתיאורים אלה ישנה מגמה של דה-הומאניזציה לדמותו של היהודי במקביל לתופעה שעלתה במחקרו של אדיר כהן (1985) על דמות הערבי בספרות הילדים בעברית, דהיינו: מגמה ברורה של הצגת הערבי כאויב, מגמת דה-הומאניזציה לדמותו, השפלתו, ראייתו כמפלצת ששקם אם ייכנו יחסי שלום איתה, אויב שהמלחמה בו מטרתה להשמידו. מהאיונות שערכו עם הסופרים, עולה שהמטרת המוצהרת שלהם לכתוב סיפורים פוליטיים היו "כדי להראות את המצב שאנו חיים בו, רצנו לנצל את המציאות". הם לא דיווחו על כוונה של שלילת הדמות האנושית מהיהודים, אבל כנראה, שכדי לעמוד בתוך קבוצה אחת, הסופר, מטבע הדברים, עומד נגד קבוצה אחרת.

אינטראקציה אנושית אשית והתנסות מסוג אחר עם היהודים, מעלות בסיפורו של נאסר, "אאיאת על החוף" (1984), בו הוא מפגיש שתי בנות, אאיאת הערבית וילדה יהודית:

"אאיאת התכוננה לשחות... אולם היא עצרה וצפתה בילדה בגינה ששיחקה בברווז מפלסטיק... הילדה הרימה את ראשה והבטיה באאיאת, מניה היו מלאות בנפשים ועיניה כחולות, הניעה את ידה ודברה בשפת שאאיאת לא הבינה, אולם היא יושבה לידה והשתתפה איתה במשחק... היא לקחה אוכל לה ולחברתה החדשה. אביה שאל אותה: מי הילדה הזו? - אינני יודעת, אבל היא מדברת עברית, היא ידידה יפה. הרשתה לי לשחק איתה. יש לה ברווז יפה..."

אאיאת הגיעה לילדה שם היא הביאה אוכל... שתיהן אכלו ביחד... וחזרו למשחק... קולות הצחקוקים שלהן מילאו את החוף... אמרה אאיאת לאביה: אני אהבתי אותה מאוד, ולא רציה שאיננה לה שום רע" (עמ' 23, 30).

למעשה זהו הסיפור היחיד מבין 64 הפריטים שמציג אפשרות מפגש חיובי והומני בין ערבים ויהודים בארץ. הסיפור אינו נטול סטריאוטיפים (הילדה היהודית עם נפשים ועיניים כחולות) והוא מתרחש במקום ציבורי ניטרלי - חוף ימת טבריה. האינטראקציה מתרחשת בין שתי הבנות הקטנות כאשר משפחתה של כל אחת יושבת מאחוריה ואיננה צועדת צעד אחד לקראת המפגש השני. הם נשארים בגדר צופים בתהליך המתרחש בין שתי הבנות. יתכן שהסופר התכוון שאין יותר תקווה באינטראקציה והומאנית אמיתית בין המבוגרים, ותקווה האחרונה היא דרך הצעירים.

בסיפור אחר, "פית לחם ומלח" (1986). מפיגש נאסר ילד ערבי וילד יהודי בסיטואציה שונה:

"חאלד בבייתו ר' מחולל חיפוש הקץ למטר עכבים כדי לעזר בפיגס שבעת אחיו, כי אביו חולה. עבר למנו ילד קטן עם אמו הקטן הביט בעכבים וסירב להאזין את עצויו. אמו חזרה אליו, ודיברה איתו בשפה שחאלד לא הבין, אבל הבעות פניה ותנועות ידיה איפשרו לחאלד להבין שאינה מרוצה מעמידת בנה מול העכבים. היא אחזה בידיו וניסתה לגרום אותו מאחוריה... הילד התחיל לבכות... היא דיברה איתו... אבל חאלד לא הבין מהלך אחת. מה היא אומרת לו! הוא היה מסרבת שיקנה עכבים כי המראה החיצוני שלי אינו מוצא חן בעיניהם האם היא חוששת שמא בנה יורעל? האם אין לה כסף... צע חאלד לקראת הילד כשהוא מושיט לו כעך אחד... הוא עשה תנועות שפירושו שהוא מתעקש לא לקבל תמורה... האשה נמרה ממנו כשהיא ממלמלת מלים שחאלד לא הבין."

הסופר מבליט כאן את הניכור ואת הרגשת הזרות בגלל השפות השונות. המפגש כאן איננו חם ואוהד כמו בסיפור הקודם, אלא טעון חשדות ופחדים. והדבר הבולט ביותר הוא החשך של חאלד בעצמו. הוא מודע שמראהו החיצוני מסגר את ערבותו, הוא מודע שאין נותנים בו אומן והוא מואשם בכוונה מוגזרת או מוסתרת לחיסול היהודים. חאלד, למרות היותו תלמיד כיתה ו', כבר הפנים את דעת היהודים עליו כערבי. הוא מסתכל על הילד היהודי כערבי, מבין את צרכיו - כערבי, מגיב באותה סיטואציה - כערבי, ואיננו יכול להבין את עמדתה האמיתית של האם היהודית, בגלל מחסום השפה. ובכן, המפגש הוא אינטימי ואנושי וקרוב מאוד, אבל יש בו ניכור, האשמות וחששות יותר ממה שהאינצליה יכולה לגרום.

הערות:

*אני מודה למר סלאח טברי שאיפשר לי להשתמש בחומר פרטי שלו שלא מורסם עדיין.

*הכוונה למשפטי מעולה עם שירותי הביטחון הישראליים.

*יצורף צילום של האויר של העכברים "המיישיבים".

*ישנם שני סוגי תיאורים לכלב: א הכלב הנאמן, ידידו של האדם. ב. הכלב המשוטט, המלוכלך, שפוגע באדם.

שני מחזות יוצאי דופן נכתבו על ידי חביב כרכבי. הראשון, "הקמצן" (1971), מספר על אב קמצן שמתעלל בשלושת בניו הצעירים עד שהם מחליטים לברוח מהבית, ואז מופיע השכן היהודי ומשכנע את האב לשנות את הרגליו ואת אופיו יחסו לבניו. למעשה, אין צורך בתפקיד השכן במחזה, והחשוב מזה שאין צורך שיהיה יהודי. הכוונה של הסופר היתה להציג את העלייה ולהוכיח שהשכן, למרות היותו יהודי, מקובל כבן בית בבית שכנו הערבי ואף מתערב בחינוך בניו ושואל את טובת ושלום המשפחה.

במחזה השני, "המפגש האדיר", הסופר מספר על שתי אחיות שגרות עם אביהן ואמן החורגת מעבר לגבול (לא מדובר באיזו מדינה ערבית). כתוצאה מהחשד שהת'אנושי של האם החורגת כלפיהן הן מחליטות לברוח. הן חוצות את הגבול ואז אומרת האחת לאחותה:

"חושבני שאנו נמצאות בתוך גבולות ישראל. כן, אני גם חושבת כך, תבטיע על הכפר הזה, אלוהים אדירים כמה שהוא יפה. ידידה שלי סיפרה שאחיה שמע מידידו שביקר בארץ זו שהיא מממנה גדולה ואפשרות העבודה בה רבות." (עמ' 26 - 27).

שתי הבנות פגשו אם יהודיה שטיילה בטבע עם בתה רחל, וגם קבוצת ערבים שמצטרפים לאם ולבתה ושרים ורוקדים ביחד, ולאחר מכן הולכים לדרכם. פתאום מופיעה כנופית שוודים ערבים ומציקים לאם ולבתה. שתי האחיות מגוננות עליהן ומגילות אותן מיד הכנופיה. האם מזמינה את שתי האחיות לגור איתה בקיבוץ, הן נענות להזמנה וחיות באושר ועושר עם שאר חברי הקיבוץ. עד שיום אחד מופיעים קבצן ובנו ומסתבר שהם האב והאח של שתי האחיות. אנשי הקיבוץ עורכים מסיבה גדולה לכבוד המפגש האדיר, וכל בני המשפחה ממשיכים לחיות בקיבוץ באושר.

הסופר ניסה ליצור עולם מתוק של יחסי יהודים-ערבים אבל המחזה מבליט דווקא את מדינת ישראל כמקלט לשתי בנות נזקקות, כמעצמה גדולה, ואת היהודים כאנשים חברותניים, טובי לב, אדומים לעזר ולתמוך שמאמצים את שתי האחיות לאחר שמשפחתן התעללה בהן.

הערבים במחזה מיוצגים בשתי תמונות: חיובית ושלילית. החיובית מתגלמת בדמותן של שתי האחיות, והקבוצה ששרה ורקדה עם האם ובהן, והשלילית מתגלמת בדמות האם החורגת ובעלה ובכנופית השוודים.

שני המחזות הם היחידים מבין 64 הפריטים במחקר שפורסם מטעם משרד החינוך, ומסרטים

ברורה, והיא לבנות סטריאוטיפים חיוביים אודות היהודים והיחסים בין היהודים והערבים. אדיר כתן (1985) מכנה תופעה זו "ניסיונות המתקן". הוא מבחיר שהמאמץ ליצור "דמויות חיוביות", והרצון לתת מנות של חיוב כדי להמתיק את האהבה, להפיק בתפקיד השכן במחזה, והחשוב ולעיתים הם מייפיים את המציאות, מתעלמים ממלחמה וממעשי חבלה שמותר וצריך להעלותם.

האוטוריטה בספרות הילדים

אפשר להבחין בשני סוגי אוטוריטה בספרות הילדים הפוליטית: אוטוריטה של המשפחה ואוטוריטה של השלטון.

ברוב הסיפורים שנבדקו במחקר, מורגשת נטיה לחינוך הילדים לצנינות מוחלטת לחוריהם, ליראת כבוד ולשימוש בגינונים טכסיים המסמלים כפיפות והכנעה.

בסיפור "ואז נמגשני" בקובץ "הפרויקט" (1987) של הסופר מוסטפה מוראר הוא כותב:

"מאס, קרא אבא שלי. הגני עומד לרשותך, אבא. רוקתי את הכלים והעץ וניגשתי אליו לקחתני את חוק העבודה ממנו וצעדתי אל הבית." (עמ' 31 - 32).

ובסיפור אחר, "הזר", באותו קובץ הוא כותב:

"צעק האב בקול רם: פריד, פריד. הגני עומד לרשותך, אבא. פריד התחיל מרביץ על פניו בידיו ומשך את שערותיו. ואביו מביט בו חשד, ואינו מסכה לעצור בעד. פריד נתן על ברכיו והתחנן במני אביו." (עמ' 42 - 43).

בסיפור "אני והבית החדש", 1974, הוא כותב:

"פעולם לא שמעתי את ידידי מבקר את התגוררים אבא שלי, לכן הופתעתי כששמעתי את ידידו שהיו בלתי מנומסים. אבין אלים מאוד, איננו רוצה להקשיב, הוא חושב שהחיים הם רק אישור כספים או בניית בתים חדשים. לא ידידי, על כל פנים הוא אבא שלי, ואני לא ארשה לך לדרג עליו בצורה זו. אני בכות שיש סיבות מיוחדות לו לסרב לרשום אותי בבית הספר התיכון שהוא א."

אבא שלי היה אומר בגסות. אני מכיר את עצמי יותר מהאחרים, אני יכול לתת וללמד את ילדי בדגם שאני חושב שהוא מתאים." (עמ' 12 - 13).

המאבק בין האוטוריטה של ההורים והאוטוריטה הדתית עולה בסיפורים שונים. האוטוריטה הדתית נמצאת בתת-המודע של הדמויות בסיפורים, ופעמים רבות הן נמצאות בקונפליקט כתוצאה מניגוד אינטרסים בין דרישות ההורים ודרישות הדת. בהעדר נציג מוחשי של האוטוריטה הדתית, הנצחון הוא לאוטוריטה של ההורים.

האוטוריטה השלטונית מיוצגת עלידי פקיד ממשלה שונים. בסיפור "ההשועלים לא שמרו" מספר מוראר על פקיד משרד הבריאות שהיה בא לכפר כדי לחסל את הכלבים המשוטטים. כאשר ראה אותו אחד מבני הכפר.

"בגנדי הרשמים, הדומים למדים הצבאים, וכובעי המאור, ומעל לכתפו רובה ציד ישן, מביט בגאווה מעל לסוסו הלבן... היה מאחר את כל הילדים בכפר לשמור על כלביהם... קטאש הכלב של המספר, לא קיבל על עצמו את העובדה שירדפו אחריו בתוך מולדתו, ואין אלטרנטיבה למאבק... קטאש הפחד את הסוס והפקיד נפל, הרובה נשבר. הפקיד אסף את שברי הרובה... זגלה מהכפר תוך ליווי של נציגות קטאש והצעות של הילדים."

התמונה הקריקאטורית שהוצגה בה תבוסתו של הפקיד והצגתו בצורה מבישה ובלתי מכובדת ממלאת שני תפקידים:

תפקיד פסיכולוגי: האפשרות לחזק מפקדים ממשלתיים ולחבל בתוכניותיהם, מהווה מעין קטריזיס המשחרר עוינות ומשקעים של ההתנסויות. הוא מעניק לסופר או לקורא המבוגר הזדמנות לקדם אפילו בדמיון - באותו פקיד שהתעלל בו פעם.

התפקיד השני: הוא ערעור סמכות. הסופר מעלה בכני הילד הצעיר את האפשרות לעלות לפקיד ממשלתי ולחבל בתוכניותיו. אין לראות אותו כסמכות כל יכולה, הוא כה חלש עד שכלב יכול להביס אותו. הכלי שמעניק לו את הכוח שלו - הרובה - הוא כה חלש ובלתי יעיל, עד שהוא נשבר כשהוא נופל על האדמה. לכן לא צריכים לפחד מנציגי השלטון, יש לראות את דמותם ואת סמכותם האמיתית, לא זו שהדמיון מנפח אותה. באותה דרך הולך עבד אלטיף נאסר בסיפור "על הדלעונה" (1988). הוא מספר על ניסיון של האנגלים להשתמש בפועלים ובאיכרים נגד המורדים הפלסטינים. הם היו מכריחים את הפועלים והאיכרים לעלות על המשאיות הראשונות בשיירות הצבא, כדי שיהיו הראשונים שיהרגו בכדורי המורדים, ואז לאנגלים ישאר זמן רב כדי לגלות את המחבואים של המורדים ולהרוג אותם. אולם הפועלים והאיכרים פיתחו שיטה שעזרה להם להשרד ולא להפגע. הם חיברו שירים שקיוונו את המורדים הפלסטינים ועזרו להם לפגוע באנגלים, וכך, למרות נחיתותם מבחינה צבאית, הם יכלו להתגבר, למרוץ, ולחבל בתוכנית של האנגלים. שהיו פלטי האויר. המסר של הסיפור הוא שאין לפחד מהסמכות רפולטית, אין לאבד את השתנות מולה, יש להפח דרכים להלחם בה. אפילו אם הן פרימיטיביות, הן יהיו יעילות יותר מהשקע של הסמכות הפוליטית. סיפור דומה כתב נאסר בשנת 1986, "אבו אלעיס שגנל על קידוש השם, ח".

אבו אלעדס היה נהג משאית נדולה... תושבי הכפר התנאו במשאית כי היא משרתת אותם... יום אחד הופיעו שלושה ריגולים אנגליים לביתו של אבו אלעדס... עליו לחנוך מחר עם משאית במחנה הצבאי... הוא נחש את המשמיה שדרשו ממנו לבעור... לחובל את השירה של החיילים... הם משתמשים בנו כסוסי מלחמה במי התקפות המורדים, אמר לעצמו... למחרת נסע לאותו כיוון שצבא הורה לו לנסוע אליו... הוא נסע בדרך עפר אל מסגרת החר... זהו היום של אבו אלעדס... הוא כינע את תוכניתו והתחנך במשאית יחד עם החיילים.

ההתנגדות בסיפור הזה איננה פאסיבית כמו בסיפור הקודם, היא אקטיבית, מתיכנת, וקובלת את אישורו של ש"ח הכפר באומרו "שהניחאד הוא הדרך הקצרה ביותר לגן עדן". הסיפור מלמד את הקורא שאין להיכנע, יש להתנגד, והמחיר כדאי. רוב הסיפורים משתמשים באחת משתי דרכים: 1. הסיפור האלגורי. 2. הסיפור ההיסטורי שאירועיו מתרחשים בתקופת המנדט, כשהשלטון הוא בריטי כנראה שהסופרים משתמשים בדרכים אלו כאמצעי זיכרון, כדי להקל על עצמם שמה יפגעו מהתגובות על פעילותם הספרותית, וכדי שלא יושאמו בהתססה ומרי נגד שלטונות המנדט.

הסוציאליזם הפוליטי המוענקת באמצעות הסיפורים היא לא לקבל את מרות האוטוריטה השלטונית, ללעוג לה, לערער את סמכותה, לתתנגד לה ואף להלחם בה.

הספרות הפוליטית מוליכה את הילד בשתי דרכים מוגדרות: כאשר עוסקים באוטוריטה של האב - הממנה היא לציית ולקבל ללא ערעור; לגבי האוטוריטה של השלטון - הממנה היא למרוד ולהלחם.

הגבולות הבולטים של המפה הריבונית כפי שהיא מצטיירת בסיפורים הם:

ההבחנה בין בעלי קרקעות אמידים ופלאחים שכירים

הבחנה זו בלטה במיוחד בסיפוריו של מוסטפה מורא, שרובם התרחשו בתוך כפר בתקופת המנדט הבריטי. הסופר מציג שני עולמות נפרדים, עניים, מונרכים וזרים לחלוטין בסגנונות חייהם, בתוך אותו הכפר. כך בסיפור "אני רוצה חמש אגורות" בתוך "השועלים לא שמחו" (1989):

"היו הייתי יכול לישון בין עשבי הבר מול הארמון, אולי הייתי חולם שהפכתי להיות אחד מבני העשר שחיים בתוך הארמון, ולא הייתי מרוצה יותר. את הקנאה והרעות הנקם שאחלים אותי ומכרסמים אותי כל ליל בדרכי לבית הספר בעיר, ברוצני לשטע את טני החר של הוראם ונמסחתים על כל בני משפחתי. הוראם הא... היש לו בתוך הארמון עד שעת הבוקר המאוחרת, ומיו כמו בני המלכה ישנים על משי ונזריות בת יענה, אינם יצילים מחוס הקיץ או קור

החורף, אינם מסריחים מהזיעה הנמזת עם העפר בימי הקציר, כפות רגליהם אינן יחמות ומולכלות בצואתן של הפרות שחייבים להאכיל, לחלוב ולנקות יחד עם האורות. (עמ' 19). יום אחד הלחי... אמי הביאה אותי לארמנו של הוראם... נדבקתי אליה ותבטתי בבגדיו של הארמון, בריחוט ובכלים שאינני יודע איך קוראים להם, או לשם מה משתמשים בהם." (עמ' 28)

הסיפורים מבליטים את העוני, המחלות, האסונות, הדוחים, הצמצום, הכלכלה, הסבל שחיים בו הפלאחים העניים וילדיהם מצד אחד - ומצד שני - מבליטים את השתלטות, הירידות, חוסר ההתחשבות, הכפיות, הניצול, העושר המופלג, הצרכנות המוגזמת, הפינוק החלומי של העשירים וילדיהם. החיים של מעמד אחד הם הניגוד הגמור של המעמד האחר. ואם העשירים משתלטים, רודים, כופים ומנצלים את העניים, אין בידי קבוצה זו אלא לקנא, לשנוא, לבקש מאלוהים שישימו אותם, יתעלל וילדיהם ולנקום בהם.

עשירים - עניים

סיפורים שעלילותיהם התרחשו בתוך ערים הבליטו את נושא הריבוד החברתי המתגלגל בקיומם של שני רבדים חברתיים: עניים ועשירים. בסיפורו של סלים חורי, "הגורל הזה", הוא מספר על שכונת עוני בתוך עיר שחיים בה פועלים פשוטים ומקבצי נדבות. באיזור אחר בעיר חי איש עסקים שמנסה לנצל את השכבה העניה. הוא מגיע לשכונת העניים כדי שיצבעו לו את נעליו, ימכרו לו עיתון, וישאו את קנייתו כשהוא מטייל ממקום למקום. איש העסקים כופה על הצעירה - הבת של הקבצן - לעבוד כמשרתת בביתו, שם הוא אוסר אותה ומוסר אותה למטרתה באשמת נייה. כתוצאה מקשריו הטובים עם פקיד ממשל בכיר, גירסתו מתקבלת והצעירה נענשת.

עיר - כפר

שני המקומות ותושביהם מיוצגים בסיפורים כרחוקים, מוגזמים, מופרזים, זרים ועוינים זה לזה. מוסטפה מורא מציג בסיפוריו שנייה לכפרי או לעירוני בגלל השתייכותו זו.

יהודים - ערבים

חלוקה נוספת של הריבוד החברתי המופיע בסיפורים, היא חלוקה בין יהודים וערבים. החלוקה איננה טומנת בתוכה אך ורק משמעויות לאומיות, אלא גם משמעויות מעמדיות. חלוקת המקצועות בין היהודים בסיפורים השונים בניה כך, שחעריב הוא הפרולטר או הפלאח השכיר - חוץ מרוב דק של בעלי אדמות עשירים ובעלי מקצועות אקדמיים, כמו

הרופא, שבגלל מקצועו הופך גם הוא לבעל אדמות עשיר - המקצועות של הדמויות הערביות בסיפורים השונים הם:

1974	רועה	- מורא	האגדה ההורגת,
1974	עובד בניין וסולל כבישים	- מורא	אני והבית החדש,
1989	פלאח שכיר	- מורא	האדמה למי,
1988	פלאח שכיר	- מורא	חנש המנומר,
1988	איש דת	- מורא	לש"ח יש דעה שונה,
1987	מתנדס	- מורא	הפרויקט,
1987	פועל בניין	- מורא	דלק,
1987	פלאח	- מורא	הזר,
1987	פלאח שכיר	- מורא	התאנים והשדים,
1986	מורה - משתף פעולה	- מורא	במה רוצה אשמה,
1986	פועלת זמנית - בחקלאות	- מורא	מה נגבה,
1986	פועל זמני	- מורא	טיול באיזור כפרי,
1987	פועל	- נאסר	אני אשא את הדגל האדום,
1986	עבודה משרדית	- נאסר	משחק הציור,
1984	פועל	- נאסר	הגרר ניצח... אבל..
1986	נהג משאית	- נאסר	אבו אלעדס קדוש המלחמה,
1986	מזכר כעכים	- נאסר	פת לחם ומלח,
1988	פועלים יומיים, פלאחים	- נאסר	על הדלעונה,
1970	פועל	- נאסר	סלח לי, אבי,
1972	סטודנט	- נאסר	אל עולם הכוכבים,
1967	פלאח, מורה	- נאסר	הכנפיים של הרגשות,
1969	מורה, איש דת נוצרי	- נאסר	מפקח זר בתוך לבבות נקיים
1969	פועל נקיון-מורה	- נאסר	ציור אמנותי בתוך לבבות נקיים
1964	עוזרת בית-מוכר עתונים	- נאסר	הגורל הזה,
1986	מנהל עבודה במפעל	- נאסר	חיים של לילה אחד,
1971	תופרת	- נאסר	הממשש הגדול,
1971	חקלאי	- נאסר	הקסמן,

מחרישם החלקית הנ"ל מסתבר ש-70% מהמקצועות הם מקצועות שירותים בעלי מעמד נמוך מאוד בסולם המקצועי. לעומת רוב הפועלים והשכירים עובדים אצל יהודים. חלוקה זו מתפקדי הפרולטר והפלאחים ו... את בתפקיד המעבידים ובעלי ההון של שני העולמות הערבים בשוק עבדים ושליח את סיפור מוסטפה מורא, מה נגבה, (1989), יצילים את כוח עבודתם, מתמקחים איתם על השכר הנמוך ומאיימים עליהם כל הזמן בתביעה ל... את סיפור מורא, טיול באיזור כפרי, (1986). בכל המקצועות המשרדיים ברשימה, הפקידים הערבים נמצאים תחת מרותם של פקידים בכירים יהודים דוגמת המורה בסיפורו של מורא "במה רוצה אשמה". האדם הקובע את העסקתה וקידומה של המורה או - להבדיל - הפסקת עבודתה, הוא איש שירות הבטחון.



הריקבה למען העצמי: סימנים וצמח המצוינים
איראן, שחידה, הר הנשע הקסן (1983)

ספרות ילדים ערבית: הגדה המערבית

רקע כללי

מספר ספרי הילדים שנכתבו ויצאו לאור בגדה המערבית היו זעום מאוד, כ-25 ספרים בלבד. לצורך המחקר אותרו 13 ספרים, כשלושה מהם קבצים הכוללים 65 סיפורים קצרים, 80% מהם בעלי תכנים פוליטיים. חמישה ספרים ראו אור בין השנים 1955 - 1960 והשאר בין השנים 1980 - 1988. עד שנת 1967 ספרות הילדים בגדה המערבית התמקדה בחינוך לערכים חברתיים, או במתן אינפורמציה מדעית לקורא הצעיר. לא מורסמו סיפורים בעלי תכנים פוליטיים. את הסוציאליזציה הפוליטית קיבלו הצעירים בתוך בתי הספר ובאמצעות ספרי הלימוד. כתבי תוכניות הלימודים, שרובם פלסטיניים, הצליחו להטמיע במקראות שירים לאומיים פלסטיניים שנושאייהם היו: החופש, המולדת, גיהאד למען פלסטין, לוחמי חירות פלסטינים, האומה הערבית וישראל, נוסטלגיה של פליט, וכו'. ספרות ילדים פוליטית התחילה להתפרסם בגדה המערבית בראשית שנות השמונים. חלק רב מהיצירות הינן סיפורים קצרים שהתפרסמו בעיתונות המקומית ויצאו לאור לאחר-מכן בקובץ לילדים. מבין 76 סיפורים 65 הם סיפורים קצרים המהווים 85% מכלל הסיפורים. 55 הם סיפורים פוליטיים המהווים 72% מכלל הסיפורים. ספר אחד מורסם בירושלים בתקופת השלטון הירדני ושאר הספרים מורסמו במזרח ירושלים או בגדה המערבית לאחר מלחמת ששת הימים. כל הסיפורים הם פלסטיניים מתושבי הגדה המערבית.

הפצצות חיל האוויר הישראלי על בירות, ביתו של נכד הסופר נחום, אמו נהרגה ואביו איבד רגל ועין. תמונות של טומות וכתמי דם נועדו להטביע את הזוועה בזכרונם של הקוראים הצעירים (מיוון "עודדי הים" א' אלתרדור, דוד, 1985)



מוטיבים מרכזיים בספרות הילדים הפוליטית בגדה המערבית

המולדת - הבית

תיאור המולדת כבית או כאם הוא תיאור נפוץ בספרות העולמית ובספרות הערבית בכלל ובספרות הילדים בפרט. סיפורים רבים משתמשים בשני המושגים בחד או מחליפים ביניהם, אבל הכוונה היא תמיד "המולדת".

23% מהסיפורים שנכתבו בגדה המערבית מספרים על המולדת, הן באופן גלוי, והן באופן סמוי. להלן מספר דוגמאות מסיפורים אלה:

בקובץ הסיפורים "עאיש..." הסלעים מתרככים למען, שנכתב על-ידי עלי אלחלילי (1980), הוא כותב בסיפור "הים":

"ספר אחרי סיפה נאסף הים, ויצא לבקר את הדייגים העניים. שאלו אותו: מי אתה? הים: הים התייבש מזמן. חרתי מחדש. אתה תמנה כבת-ע"א או בעיתן. אנתו בודדים, רעבים ומוזרים."

יש לי התלהבה חדשה. אחת מה, למה אתה מחטט בזכרוננו העצוב. הים לא נסוג טבל את ידיו באופק, והתני עליהם מים. הם התנערו. אז הם הכירו אותו כמו שהמלך מכיר את פטשו, והרעב את הדייגים, וקולם היה יציב ובטוח: אנתו ממתינים לך מאז שנת האפר."

בקובץ הסיפורים "סיפור של עמאר" מאת סאמיה מרס (1982), היא כותבת סיפור שנושא את השם "מגד ושרה":

"שרה האחות בבית חולים רמבים שאלה את מגד, הנער הפצוע ממחנות הפליטים בלבנון: האם אתה יודע, מגד, היכן אתה נמצא? לא יודע. אתה בישראל. אני במולדת שלי. אז חמוד, אתה בישראל ולא במחנה? עין אלחלוח. הוא הניע את ראשו ושאל באירוניה: האם המחנה יכול להיות מולדת? ... אם ברצונך באמת לעזור לי, עזרי לי לחשאר ליד קרובי, משפחתי ודודי... הם חיים בים... ועלובין... אבי ספר לי שיש לנו בית גם... עזרי לי ולשרידים במחנה לחזור לכאן... הם חיים בין ההריסות... אם את רציתם השלימי את עזרתך ההומאנית ותבקשי שאני אחזור למולדת..."

הסיפור מתרחש באחד ממחנות הפליטים בלבנון. בתודעתו של הילד הפצוע ישראל היא המולדת, הוא יודע על הכפרים והערים הערביות, יודע על רכושו של אביו לפני שהפך להיות פליט. זהו שלב חשוב בתהליך

הסוציאליזציה הפוליטית, שהורים פלסטיניים מעניקים לילדיהם, ואינם מוסחים עליו, והסופרת תורמת אף היא בסיפור משלה. הילד, למרות גילו הצעיר, פציעתו, ונחיתות מעמדו כפליט פצוע, מתווכח עם האחות מעמדת כוח, כי הוא מאמין, שיש לו זכות לדרוש, וכנראה זהו המסר שהסופרת רוצה להעביר אותו לקוראיה. בסיפור "לילא והזאב" היא כותבת:

"לילא ילדה יפה, היפה מבין הילדות בעולם, כל מי שראה אותה אהב אותה, ובגלל הייתה ילדה יפה ובת למשפחה קטנה ועניה, כל העולם חמה מבטו אליה, גם החמדנים חסרי מולדת בעולם. באחד הימים הגיעה אותה גדולה לחופה של העיר השקטה. האוניה נשאה יאבים רבים, שהובאו במיוחד כדי לאכול את לילא החפה מפשע. כאשר לילא שיחקה ונהנתה עם הילדים בפרדס, זאב אחד ניצל את ההזדמנות וחינן לחרוג את לילא ושאר הילדים כדי שהוא לבדו יהיה בתוך הפרדס... ובאחד הימים, כאשר השלים את תוכניתו, תקף את הפרדס והבית, אכל את רוב הילדים וגירש את תושבי הבית. אבל לילא היפה היתה בבוקר ברכס האוכמניות אצל סבתה, ולא יכלה לחזור לביתה ולפרדסה, כי הזאב חי בהם וניתק את הדרך חזרה בפני לילא. היא נשארה אצל סבתה, בלי בית או משפחה או ילדות... אחרי מספר שנים, לילא הפכה להיות צעירה יפה... הזאבים הם המדוי המדויגים ותכסיסניים... הזאב תקף את הכרם והשתלט עליו..."

הסופרת קובעת באופן נחרץ שילדים ללא מולדת הם ילדים ללא ילדות. היא רואה את חייהם כטרגדיה, ואכן כל שאר סיפוריה נושאים הם טראגיים, ואין בהם התייחסות לילד תמים ובעל עיסוקים והתעניינות תינוקים, אלא כאדם הנושא דאגות גורליות על שכמו.

מספר נושאים חוזרים ומופיעים בסיפורים שנושאים הם המולדת:

- הבית במולדת הוא תמיד בתוך פלסטין שנמצאת בתוך גבולות ישראל. הסיפורים לא מדברים על הגדה המערבית כמולדת. ישנו רצון שהילד יבין את ההבדל בין ארץ לידה ובין מולדת.
- המולדת מוצגת כצורך קיומי שהאדם לא יכול להיות בלעדי.
- החיים בתוך המחנה נתפסים כארעיים, ואין קשר נמשך או רגשי עם המקום. הפלסטינים חיים במעין פיצול אישיות, כאשר פזיזה הם חיים בתוך המחנות, ורגשית הם חיים בתוך העבר מפלסטין.
- כלל הסיפורים מופיע אלמנט התקווה והחיפוש אחרי הדרך הביתית. אומנם, לא תמיד החיפושים מצליחים, אבל התקווה אינה נגמרת והחיפושים מתמשכים.
- טיעוני הבעלות על האזור הם חדי-משמעיים ונחרצים. הדבר מנפיק על תפיסת הילד את הבעיה הפלסטינית והצגתו אותה בעתיד.

כפי שהספורים דאגו לתנן את הילול להבין את ההבדל בין "ארץ לידה" ו"ארץ מולדת", כך הם דאגו שהוא יבין את היותו "זוהי הפלסטיניות" על כל הבעיות הכרוכות בקבלת זהות זו.

הסוציאליזציה הפוליטית שהילול מקבל מקריאת ספורים כגון אלה היא שהפלסטיני חייב להיזהר הן מישראל והן מארצות ערב במאבק על זהותו לאומית. הוא צריך להבין את עצמו לעמוד בפני שלשים רבים, אולם הוא צריך להאחז במחותיו האחרונים כי להבליט את זהותו באכזריות.

סיפורים רבים מנסים להעביר את המציאות אל הקורא הצעיר. כותב עלי אלחלילי בסיפורו "פועל צעיר":

ראוי מיל עזיר, בן 10 שנים, אבל כוחי בעבודה עולה על כוחו של
בן 18, ולמרות זאת נספרתי
המתחלפת מדרגות הבניין שלא השלימו עדיין את בנייתו.
התגלגלתי, ואכן שאתחיל בדין, למכל על ראשי. הייתי עייף, חשתי
על אמת ואחרותי כאילו חשתי בן המשיש ונשתי על העפר,
האנשים והמלט, ושמתתי ואמרם שפנסתי. ורק אותי
לתון מכנית שנשאה אותי לכפרי. אני בכתה, גם אחיותי ושכנותי
חשובות...

ובסיפור שלישי: "הזאבים" הוא חוזר למציאות של
הגדה המערבית וכותב:

יִאֲמִינָה יִלְדָּה קֶסֶת. אֲמִינָה תִּלְמִידָה בְּבֵית־הַסֵּפֶר - אֲמִינָה בְּבֵיתָהּ.
א. אֲמִינָה תִּלְמִידָה תִּרְצֶה. אֲמִינָה נָקִיָּה וּמְסֻדֶּרֶת וְאוֹהֶבֶת אֶת
אֲבִיהָ הַמּוֹעֵל אֶחָדָה עֹלָה. הוּא עוֹבֵד בַּמִּפְעַל לְנִפְרָדִים. אֲמִינָה
אוֹהֶבֶת אֶת אִמָּה שְׂעוּבִית בַּמִּפְעַל לְטַכְסְטִיל, הִיא אוֹהֶבֶת אוֹתָהּ
כְּמוֹ שְׂאוֹהֶבֶת אֶת אֲבִיהָ.

באחד הבקרים שאלה אמינה את אמה:
- היכן אבני

אמה של אמינה בכתה מעט, ניגבה את דמעותיה ואמרה:
אביך הלך להביא לך מתנה יפה.

- אמינה לא האמינה לתשובה זו. אמינה יודעת את התשובה הנכונה.

לאמינה יודעת שבימים אלה אבות רבים חוטפים אותם הזאבים ואינם חוזרים. אמינה אינה מפתלת מהזאבים.
לאמינה ישנן חברות רבות שיודעות עובדה זו. אמינה שאלה את המורה:

למה הזאבים תוקפים אותנו כל ערב?
המורה הביטה בעיניה של אמינה ואמרה:
כאשר הגרזן נפל מידעו, הזאבים התחילו להיות אמיצים.
המורה חששה שאמינה לא הבינה. אמינה ילדה קטנה אבל היא
מקחיית מאוד וקולטת את הרמזים של המבוגרים.

המציאות של הסיפור היא מציאות של משפחת פועלים, שחיים תחת השלטון הצבאי. הבא (הנרמז) הוא הסיפור עורך היריעים לילדים בבתי הספר. רוב הבנות בכיתתה של אמינה הוריהם במעצר. זוהי מציאות שהסופר טוען שחילדים מכינים אותה. המרה, שמיעדת את האינטלקטואלים, טוענת שמיעדת מאבק והתקוממות הוא סטירה למצב. הסופר איננו מסתיר סיפור

ה'אם יקנה בובה או פיתה? הוא רעב אבל ידידתו הקטנה משתוקקת לבובה יפה.

הראם תקנה בובה או פיתה: היא רעבה אבל יודעת הקטן משתוקק
לגלובוריה יפה. הלכו שניהם בכביש ארוך שנחמם מהחולות החרי ועד
סופם, הוא ואצד אחד מהכביש, והיא בצד האחר, והמסומנים היו
באוק הרוחק... הלכו עוצר עד, הלכו עוצרת עד, עדיין לא
התגעגעו, אבל המסומנים מצליחו את הכביש. שני הארומים
הצנומים קרעו לגורם כמו עד מרח אלוה ששהיר... זהו שתי
בובות פסאיות ליד כרמל דם... ואל הכינו את פשר הדוהיה.

המציאות היא מציאות של רעב, מחסור, מלחמה, וסכנת חיים יומיומית, ושאלות קיומיות של ילדים קטנים "מה עדיף ומה יותר חשוב, לאכול או לקנות משחק ליליד". והקטנים מעדיפים את המשחק.

... הסיפורים שאומים להפוך את מוטציאל הציריות הטון
 דקנויו של הילד אורנו מניחם שהילד כך שמהם יש ומעלה,
 בין באמצעות המצומים שביב כל סיפור. הרמיהם הם
 מובילים, ברורים, לקוחים מפרטיו המצומים של הילד הערב,
 בצורה ספציפית יותר, הילד הפלסטיני, לא כדי לקשט את
 המציאות הא, אלא כדי לתכנן מחפיה נדד, וכדי לשנות. זה,
 נגבולות וכלות המפתחת של הילד ורמזותיו, כל עוד שהוא זה
 מתוך מציאות של כביש, דוכן וסבל.

סאמיה פארס (1982) כתבה סיפור, "אמל והציפור", והקדישה אותו "לאח הגדול בסאם אלשקעה",* היא כותבת:

לילידה אבל היתה חברה-ציפור - שעמה כל יום לעוף עץ חיות
בניית ביתה... הציפור לימדה אותה כל בוקר דבר חדש על
החיים... באחד הימים הציפור נעלמה... אבל לא שמעה את ציוצה,
ולא ראתה אותה עוברת בחופשיות מענף לענף. אבל נהייתה
עצובת ובסתה על ידידות הציפור, אולם היא לא שכחה את
העצבים שהציפור חיונית לה על הענפים.

[illegible]

ההצמור עברה תאונה דוֹגית שבוצעה על־ידי שוטרים, האויבים של החירות והחיים, שהטמנו כל מכלדות וקטעו את רגליה כדי לגבול בתנועותיה בין עוני צע הית, אולם היא איכזה אותם, היא עפה וממריאה ומלמדת את הציפורים הקטנות.

הסופרת ניסתה לתעד אירוע מוליטי שחתרש בגדה העברית, אירוע אחד מאירועים רבים שמהווים את המציאות שם. הסופרת רומזת לדגה המערבית בעץ הזית, לנפסאם אלשקעה - בציפור, ליהודים - כליניים תכסיסנים וטוענים, ראש העיר זליו מנחין מוליטי שחשקעו כי אנשים רבים, במיוחד צעירים, מציאות זו לא מצאה חן בעיני קבוצת יהודים שניסו להגביל אותו. הסופרת רוצה להדגיש שגם אמל - התחלמדי שלו - וגם הוא עצמו, משמשים להעביר את עקרונותיהם לאחרים. הסיפור שייך לקטגוריית של סיפורים מוליטיים שבטקף לפונקציות שונות חסמיות בהם, הם באים כדי לעודד, ולטוען תקוות חדשות לאחר התרחשות אסון או טראומה מוליטית קשה.

הענינו ודחיתותם הם מסממני המציאות היומיומית במחנות פליטים ובשכונות עוני בערים בגדה המערבית, כמו הפקעת קרקעות והעידת בתים. המאבק למען ההישרדות ובניית עתיד אנושי יותר לילדים גם הוא מציאות יומיומית, ומה שמקל על כל התופעות הקשות הללו - לפי סימורה של המחברת -

הוא הסלידיות של האנשים העניים, טובי הלב, הנתונים באדם בעת צרתו. גם סיפור זה בא כדי לעודד, לתמוך, לנטוע תקוות חדשות ולנסות להמתיק את המציאות ולו במקצת.

המציאות שהסופרים מציירים בספריהם היא מציאות שבה לרוב בני 10 עובדים כמעולם ונחרנים בעבודה, תנוקות אחראים על כלכלת משפחה, לרוב רעבים לאוכל ומשכמים, שנומרוחים מתפוררות כמו פרחים בעקבות ההמצאות הישראליות, מציאות שבה ילדים רבים גדלים ללא הורים כי החורים נעצרים, ולרוב המתעוררים בלילות על-ידי עקצויות של החיילים הישראלים שעוברים מבית לבית. מציאות שבה מנסים להגביל ולהשקיף את המהפכות הקוסמיות ומציאות שמנסים לחסום בה לא אפשרות של חופש תאורי ותנאי חיים אנושיים יותר. זוהי המציאות שהסופרים צוברים בה ומעצרים אותה לקרוב הצעיר. מציאות קשה, אלימה, טראומטית. למה האישית עם הסופרים שנאלי אותם אם הנושא היא חינוכית לפי דעתם. הם ענו: המציאות איננה מציאות חינוכית, אנחנו מסיים נצלם אותה כפי שהיא. כשהמציאות משתנה, שירות הילדים הפסיכסיתית תצמצם מציאות שונה.

שני סוגים של אויבים מופיעים בסיפורי הילדים
הפוליטיים בנדה המערבית:

א. אויב חיצוני.

ב. אינך פנימי.

עוד אלרומא

האויב. בקובץ הסיפורים הנושא את השם "זכרון התפוז" (1988), הוא כותב בסיפור "המלחמה":

... הביט זאידון סבינו ושאל: היכן אבא?
- הלך למלחמה.

...למה?
באנובים תהיו את מדינתנו ואנו חייבים להדוף אותם.

למה הם תוקפים את מדינתנו, האין להם מדינה?

למה, האין להם אדמות?

- ומה הם רוצים מאדמתנו?

לגרש אותנו ממנה.

הם חמדנים, בני...

לא בני, הוא איננו רואה אותך, כי הוא מתחבא בתעלה

שזה האויב.

- האייב איננו אום אחר, הם אנשים ד'ים.

- כולם רוצים להרוג אותנו
לא בני, לא כולם
אבא עולל להרוג משהו שאינו אייב.
יתכן.
...אמא, אני שונא את המלחמה.

בסיפור "המלחמה" האיוב הוא חיצוני שתוקף את המדינה בגלל סיבות גלויות וכן כיבוש האדמות והבתים. כפי שהוזכר בפרק הקודם, מושג המלחמה מובן אצל הילד בגיל צעיר יחסית והוא תופס אותו כסכסוך בין שתי קבוצות, טובים ורעים, והוא קובע לעצמו את קבוצת הטובים ומזדהה איתה. בסיפור הנוכחי ברור שהילד יזהה עם הקבוצה שאביו נלחם איתה, אבל, הוא מתבלבל, כי הוא לומד שלא כל בני קבוצתו של האיוב רעים ולא כולם רוצים להילחם נגדו. הילד אינו יכול לעמוד בפני דילמות מסובכת כאלו, כשהשימוש העריכר אצלו עדיין אינו בשל. זוהי מלחמה שאינה יכול להבין את סיבותיה ואת התרחשויותיה. לכן הוא קובע "אני שונא את המלחמה".

במקביל לאיוב החיצוני, מופיעה דמותו של האיוב הפנימי במספר סיפורים; בסיפורו של אלחליל, "המפלצת אוכלת את הגבר האלגנטי".

"סיפור ליל הילד העני הרעב אמר:
המפלצת חספה גבר אחד ואכל אותו.
והפלא הגבר האלגנטי המפנק שחל אותה: למה אינך אוכלת אותי?
ענתה המפלצת: כי אני אוהבת אותך.
האלגנטי המפונק האמין לה, התחיל לשוטט לתאנו בעירייתו, אכל שקדים וסוכר כל יום, ועד שירי האהבה, עד שהשימן נגדל ודבר עם המפלצת בסגנון רומנטי שקוף. ובאחד הימים המחרים אמרה המפלצת לגבר: התקרב, ברחוני לאכול אותך.
ולפני שנשחש בתחמי המפגשות, צעק הגבר: מדוע? אמרה המפלצת: עכשיו אני אוהבת אותך יותר."

הסיפור כולל שני איובים פנימיים: הראשון הוא המפלצת רמז לשלטון ההורגת את מי שהיא רוצה, חוטפת את האנשים ועושה סלקציה ביניהם, חלק היא אוכלת מיד, וחלק אחר היא דוחה לשלב מאוחר יותר. הסיפור איננו גירסה ערבית של חזל וגריטל, כי הגבר הסיפור הוא משתף פעולה עם המפלצת, אינטלקטואל, יתכן עיתונאי, אלגנטי ממנו, שכותב בצורה חיונית על המפלצת - הלשונות - ומתאר אותה בתיאורים חיוביים. בתמורה הוא נחנה מחופש תנועה, חופש פעולה, תמורה כלכלית, וביטחון זמני. ולאחר ש"הגבר" ממלא את תפקידו ומסיים אותו, מגיע קצו על-ידי המפלצת. האיוב בסיפור הוא משתף הפעולה האינטלקטואלי.

בסיפורו "הצבוע העשירי", מבקר עבד אלרחמאן עבאד את "עשירי הסומד" כפי שהם מכונים בגדה

המערבית - משתפי פעולה עם ישראל או ירדן המקבילים תמיכה כלכלית מאחז מהם או משניהם ביחד. מבין אנשים אלה, עורכי עיתונים נחשבים לאויבים, כי הם מסרבים לייצג את הדעות הרווחות בקרב האנשים וכותבים את מה שמאתים למפרסיהם. גם בסיפור הזה יש דמיון בין גישתו של אלחליל וגישתו של עבאד לנושא האיוב הפנימי, ושניהם למעשה דיברו על האינטלקטואל משתף הפעולה.

ולבסוף, ב"80% מהסיפורים העלילה החילה דמות של איוב כלשהו. לחלן רשימה של שמות ותיאורים של האיוב שוקטו מכל הסיפורים:
מלך, מטופש, רשע, סוחר, כלב טורף, התעשר בפתאומיות, חמוס, גורד עצים, מרגל, הרג והרס, הכה, אנוכי, שועל ערמומי, גורם להפרדה דתית, עשיר, מזיק, הורס, נגד ערבים, הורג ילדים, קמצן, נצלן, מנצל הזדמנויות, שותלן, ערמומי, זאב מאיים, אכזרי, מפציץ את הילדים במטוסים, גנב, מפלצת, הורג את הרעבים, לחקת זאבים, סכין, רמאי, מוחק את זהותו של הילד, טחן את הילדים, חיח אורורה.

דרכי התמודדות
מטרות הוסיציאליזציה הפוליטית באמצעות ספרות הילדים בגדה המערבית כוללת את האלמנטים הבאים: משמעות המולדת לגבי הילד הפלסטיני, הזהות הפלסטינית, המציאות הדימוית של הפלסטיני, והזהות של האיוב, ובהמשך טבעי לאלמנטים הללו, הסיפורים מעניקים לקורא גם כיווני תגובות ודרכי התמודדות. דרכי התמודדות המוצעות מתפצלות לשני כיוונים: א. כיוון ההתקוממות - אתה יפאדך; ב. כיוון ההשכלה.

בסיפור שכותרתו "קיס והדקדקן" מציגים חטיב ובחיס את שלבי ההתמודדות. א. התפכחות פוליטית. ב. התנגדות וסירוב להקבל את הסטטוס קוו הכפיייתי. ג. התקוממות נגד האיוב וחיסולו המוחלט. ד. עצמאות פוליטית ולכלכלית לאיור. סקר אלסלימאן מראה בסיפורו "הגבר ורנחש" סוג אחר של השתלטות על כוח העבודה בגדה המערבית, והתקוממות נגד השתלטות זו.

הסופר משתמש בדמות "הנחש" כדי לתאר מתנחים וסוחרים הקרקעות בגדה המערבית, ששיכנו מספר חקלאים לוותר על אדמותיהם תמורת סכומי כסף גדולים, והתנאים היתר, התנחלות מאוחרת של החקלאים לאחר שאיבדו את מעמדם החברתי ואת בניהם בהתנחלויות עם המתנחלים והסוחרים.

התגובה שהסופר מסיים בה סיפור זה היא חיסול הנחשים כולם, ולא רק הנחש שביכם אותו על העיסקה. השלבים שעובר בהם המלאח בסיפור הם:
א. מיתוי כלכלי ושיתוף פעולה עם האיוב.
ב. סכסוך ויגוד אינטרסים עם האיוב, שגורם לסבל.
ג. התקוממות נגד האיוב, וחיסולו המוחלט.
ד. חזרת המצב לקדמותו.

בסיפורו של אלחליל "הפצע והסכין" הנפגעים מהסכין - רמז לכיבוש צבאי - עוברים מספר שלבים: א. סבל ממושך מהתעללות הסכין בהם. ב. התלכדות וריכוז המאמצים הדלים והממושכים נגד האיוב עד לחיסולו המוחלט. ג. אימוץ בשימוש בנשק "פרימיטיבי" כאמצעי הגנה נגד איובים.

סאמיה פארס בסיפור "הילד טארק" מתארת את מצבו של טארק שגורם לו להגיע לשלב האינתיפאדה (למרות שהסיפור נכתב בשנת 1982).

"טארק ילד מוכא, לא אוכל שוקולד ולא עושה חלב. לא ראה בסיסיטים מעולם ואיננו טועם ממתיק ילדים... אביו קשור באויקים... הוא ישן בחור... משתקק למשחקי ילדים... מכיס בכל בעלי החיים כשהם חוזרים למקומות מאתמים להם כדי לישון, וחוא, האדם, אינו מוצא מקום ראוי לחיות בו, ששמו יהיה כתוב עליו. אין בעולות של טארק דבר אולם הסיור והאבנים. הוא יוצא מהחפון ומנסה להביע מידת כאבו ודיכוי, הוא נושא אבן ושופך באמצעותה את כעסו וסירובו, ואז דיכוי והרשע נגדו מתגברים. טארק חוזר אל החפון כשעצמותיו הרכות שבורות, כואב לו, והוא צמא ורעב, הוא נטען בקשקשת ובנחירות, ומכיר יותר את הסיור והכעס. נושא את האבן ומיימה ביתר חזק ובכעס רב יותר."

הסופרת טוענת שהמציאות הקשה והמחוסר והתנאים התת-אנושיים שחי בהם הילד הפלסטיני גורמים לו לתסכול, כעס, והתכונות היחידה שהוא יכול להשליך את כעסו נגדה, בלתי מוזהה בסיפור, מעין איוב ידוע אבל שמו חסוי ובלתי ניתן לפרסום. הסופרת מציירת את המשוואה הבאה:
דיכוי-תנאים תת-אנושיים: כעס + סירוב + אינתיפאדה

הסופרת מנסה למצוא הסבר לשימוש הילדים באבנים, שנים רבות לפני פרוץ האינתיפאדה הכללית, ומשומת מורוה מעין מעגל סקסים, שהילד אינו הראשון שצריך לצאת ממנו.

עבד אלרחמאן עבאד כתב סיפור "השפן", שבו הוא מעלה דרך נוספת לגירוש האיוב.

"השפנים איבדו את עשומותיהם מול הכלב הטורף, שרץ אחרי כל שכן שהוא פגע, וטרף אותו. ואם השפן היה מצליח להימלט, היה

מתחבא ליומים ארוכים ופחד לצאת ממחבואו. הפחד מהכלב השתלט על כל השפנים וים אחד הגיע ליער שכן זקן שאותו החומה והכבדו ניכרים בו. השפן האורח אמר להם: אני מציע לכם לא להתמוך כאשר יופיע הכלב, הוא יכול לחסל אותכם אם אתם נמצאים כל אחד לחוד, וכך אתם מקלים עליו את משימתו. בעודו מדבר, הגיע הכלב למקום. הפחד אחז בטנו של כל שפן, אולם הם לא זז ממקומותיהם. כאשר הכלב ראה את תגובת השפנים, האט את הליכתו, וכאשר הגיע קרוב אליהם, השפנים תקפו אותו מכל צד, הוא הורג אתרנית ורץ בכל כוחו, כשהוא מקלל את היום שבו הגיע השפן האורח אל היער.

באותו יום השפנים למדו את השעור הראשון בהתקוממות."

מטרת הסופר בסיפור אינה נסתרת, והוא מבצע אותה במשפטו האחרון "...למדו את השעור הראשון בהתקוממות".

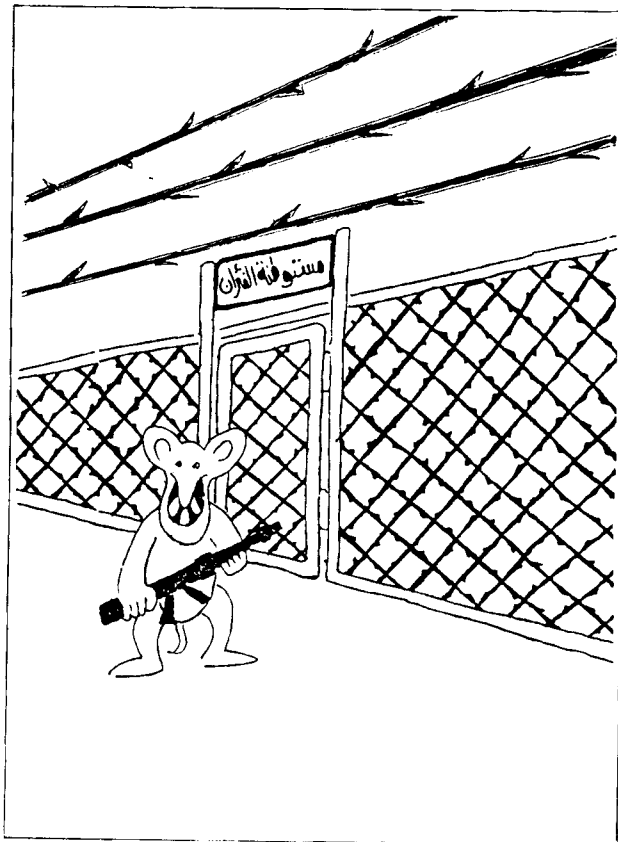
ההתקוממות היא דרך אחת של התמודדות האנשים בפני האיוב, אולם ישנה דרך אחרת שהסיפורים מייחסים לה חשיבות והיא **ההשכלה**. משימתו של הפלסטיני הוא למד שהחשקעה בהשכלה נחוצה לו יותר מדברים אחרים בגלל מספר סיבות:

- א. הוא עולל לאבד את השקעתו ברכוש כמו שאיבד אותה בשנת 1948.
- ב. ההתמודדות מול האיוב בעת המודרנית היא התמודדות שדורשת אמצעי לחימה ובניית אסטרטגיות מודרניות הדורשות השכלה גבוהה, ולא כוח פיזי או עליונות מספרית.
- ג. סאמיה פארס השתמשה בהשכלה כאמצעי לחימה, בסיפורים שונים. בסיפור "דליה והחיללים" היא כותבת:

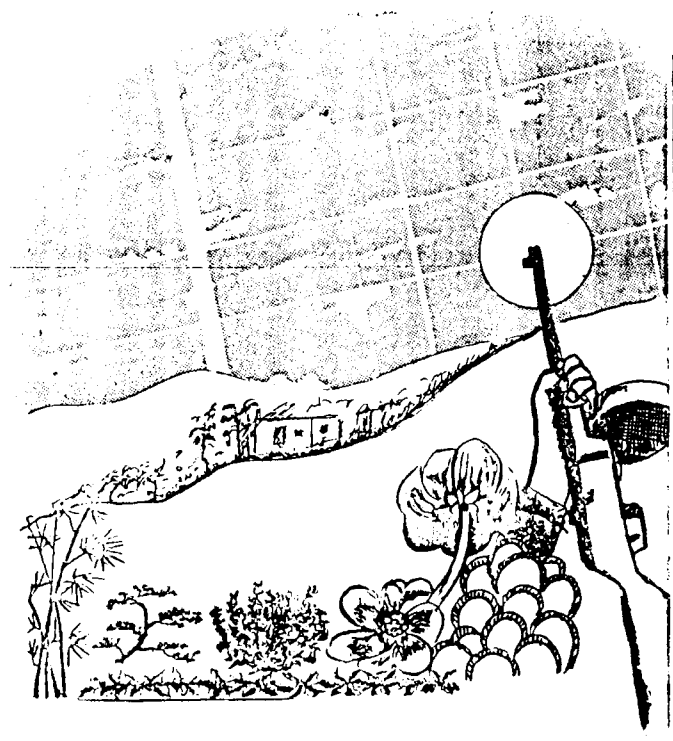
"...הדוד בשאר אמר: שני, דליה, לשיחה. את מעוניינת להבין מה שמרחש סיבין. כל רודן משתמש בנשק ובחיללים. שאנה דליה, למה הוא יודע כאשר כל האנשים הם עניים ופשוטים?
ענה לה הדוד בשאר: תלמי הרבה ותשכילי, בכך טמון אמצעי ההצלח, והדרך לחיים טובים יותר.
דליה התחילה לראות בהשכלה נשק יחיד לחיים ולידע...
... וליד השכונה צעקו בפני החיללים. למה אתם קושרים את דליה: החיללים אמרו: היא משחקת בבטחון המדינה ושונאת את החיללים."

הסיפור מוקדש לאחד האינטלקטואלים הערבים בגדה המערבית - נעים אל אשהב - שהשתמש בהשכלתו מאוחרת לחימה במצב באזור. בסיפור אחר, "האופטימיסט הצעיר", היא מייחסת להשכלה מספר תפקידים: היא האמצעי שיכול להוביל אדם עני למעמד גבוה יותר, ולמצמצם את הפערים החברתיים. באמצעות ההשכלה ינצחו את האיוב - "החושך" ויזכו בחירות, "האור".

המתקשים היחידים בגדה השנייה בית מדרשים לעכברים
המכרסמים את האומות. הנשק הוא חלק בלתי נפרד
מהמחשבה.
(נאסר עבד אללטיף (1985) מלכת היום של הפרחים).



הבית הנוטה הם חלק מתחילת לחיות בשלוה ובשלים
בארץ המולדת. הרובה יממש את החלום וישמור עליו
(אנדראזר מוחמד (1982) שירים למען המולדת)



ספרות ילדים פלסטינאית פוליטית: לבנון ומצרים

המפגש בין הצבא לאזרחים המקומיים

המפגש מהסוג הראשון הוא טראומטי, אלים, כרוך באובדן, בעינויים ובכאב. בסיפור של סאמיה פארס, "דליה והחיללים", החיילים צועקים על הילדה שפונה אליהם בשאלה ואומרים לה "לכי הביתה או שנכח אותך". וכשהיא פונה אליהם בשאלה נוספת כשהם עוזרים את דודה, הם פונים אליה באותו איום, ולאחר שנים, כאשר דליה הופכת לצעירה, מנועים החיילים לביתה, כובלים אותה באזיקים ומכים אותה.

בסיפור של אלחליל, "הזאבים", הוא משתמש כמושג "זאבים" באופן מטאפורי כדי לספר על התנהגויות הצבא כלפי התושבים בגדה המערבית:

"אמנית יודעת שהורים רבים נחסמים על ידי הזאבים בימים אלה ואינם חוזרים יותר. אמנית אינה מנסה מחזאים... היא שאלה את מורתה: למה הזאבים תוקפים אותנו כל לילה?"

בסיפור, של עבד אלרחמאן עבאד, "המלחמה", הוא מספר על אויבים שתוקפים את מדינתו של הילד חקטן ורוצים לספח את אדמותיה, לנשל את האנשים מרכושם ולגרש אותם, כי הם "חמדניים". בסיפורים האלגוריים, עלילות רבות מספרות על קבוצה תוקפת וקבוצה נתקפת. כגון סיפורו של עבאד, "השפן", כאשר מהעלילה הילד יכול ללמוד על התנהגות שני הצבאות.

הערות:

1. זהו חשם הערבי לסיפור "כיפה אדומה והזאב".

2. יבסאם אלשעקה הוא אחד מראשי הערים ששתי רגליו נקטעו עקב הטמנת פצצה במכוניתו על ידי חברי המחתרת היהודית בשנת 1980.

3. סומוד - החזקת מעמד בפני האויב. כספי הסומוד בגדה המערבית. כספי התמיכה הכלכלית האזרחים לגדה המערבית מפתח וממדיניות ערב.

או שההשכלה גורמת להגברת האלימות. הסופרים מאמצים דרכי התמודדות חד-כיווניות, למרות שבמפגש קיימת הזנה והשפעה הדדית.

דמות המנהיג

המנהיגים בסיפורי הילדים הם: המנהיג המקומי, המלך חוסין או מנהיגי שאר מדינות ערב. המנהיג המקומי בסיפור של אברהם נזאר (1987), "התרגול היחיר", מתואר כמתנשא, בטלן, מרוחק מהציבור, דואג לצרכיו האישיים ובו ליסורים של שאר האנשים. בתקופת מנהיגותו הוא חי באגו טריף מתמשך, ולא הבין ששביעות צוון האנשים ממנו היא חערובה היחידה להמשך מנהיגותו. בעלת הבית היא המנהיגות המרכזית או מדינה חיצונית השולטת במנהיגות המקומית המשרתת את צרכיה. בעלת הבית, ברגע שהרגישה שהתרגול איננו מבין את תפקידו, וקיומו התחיל לגרום בעיות, "שחטה אותו והגישה אותו כארוחה לבני ביתה". (עמ' 49) בסיפורו של עלי אלחליל, "הטרמיטים והסולטן", הסולטן הוא רמז למלך חוסין, הרעבים הם הפלסטינים, והטרמיטים הם מדינות מערביות והישראליים. הפלסטינים עזרו למלך חוסין להדוף את התקפות ישראל - במיוחד במערכת "אלכראמה", אולם לאחר שהמלך חיסל מספר רב מאוד של פלסטינים ב"ספטמבר השחור" והגביל את תנועותיהם של השאר, "הטרמיטים" השתלטו על ממלכתו, והוא עצמו נשאר בודד וחסר כל.

הסיפור מותח ביקורת קשה על יחס המלך הירדני כלפי הפלסטינים, ומאיים עליו בסוף קשה. המשותף לכל הסיפורים שנושאים "דמות המנהיג" הוא שכולם סיפורים ביקורתיים, והביקורת על המנהיג שלילית. אחרי הביקורת על מנהיגות המלך חוסין מופיע, בדרך כלל, איום על המשך שלטונו ועל חייו. ובמקרה של מנהיגים ערבים אחרים, מופיעה אחרי הביקורת תקווה של שינוי המצב לטובת הפלסטינים.

מבין 74 סיפורי ילדים מהגדה המערבית אין אף סיפור על מנהיגים מקומיים או לאומיים. ישנו סיפור אחד שכתב ראדי עבד אלהאדי (1960) והוא על מנהיג היסטורי, מימי הזוהר של הערבים באנדלוסיה, זולתו, אין זכר לדמות מנהיג ערבי חיובי.

המפגש היהודי-ערבי

שני סוגי מפגשים נערכים בגדה המערבית בין יהודים וערבים:

א. המפגש בין הצבא לאזרחים המקומיים

ב. המפגש בין אדם יהודי - לאדם ערבי.

הסופרת מתייחסת לתהליך חתימה הפוליטית והענקת חינוך פוליטי קהילתי כהתליך קשה ומכאיב, והאחייזה בעט דומה לאחייזה בגללים. המשכיל משלס מחיר קשה והוא צפוי למאסר ולעינויים על ידי אויביו. ושוב האויב בלתי מואה בשם, ומונים אליו בכינוי "הם".

בסיפור אחר של סמיה פארס, "הילדים הפקחים אוהבים את ביה"ס", היא כותבת:

"סאמיה אמרה: אני אוהבת את ביה"ס. מוחמד, בשאר, אליאס, וחאסם אמרו: גם אנחנו אוהבים את ביה"ס... קירות ביה"ס אמרו: אנו למענכם ואתם למענו. הילדים כתבו על הקירות: ביה"ס הוא אס, ביה"ס הוא חיים. הקווים כתבו ביה"ס היא מולדת. מוסא הוא ילד עצלן, שונא את ביה"ס, מפריע מוסא למנוח את הלימודים... מולם יתגברו עליו וביה"ס יחפך למכללי דוללה."

השימוש בשמות בסיפור זה איננו מקרי, כאשר שמות הילדים שאוהבים את ביה"ס מצביע על זהותם הדתית - מוסלמים ונוצרים - והילד ששונא את ביה"ס ומנסה לשבש את הלימודים בו הוא מוסא - משה - היהודי. הסופרת מקשרת באופן ישיר בין בניית בתי-הספר ובין בניית המולדת, והיא רואה כאן את תפקיד ההשכלה בבניית האומה וגם בהריסת האויב. היא מצפה שבית הספר ילמד את התלמידים את הסולידריות והמאבק המשותף נגד האויב. היא כותבת: "קירות בית הספר אמרו ברכות: אל תתפלגו, ילדים... הילדים התלכדו".

השוואה בין הסיפורים שמחנכים לתגובות נוסח האלימות. פארס ובין הסיפורים המחנכים לתגובות באמצעות ההשכלה, מראה שהסוג הראשון של הסיפורים מציע את הפרתן הסופי לאחר תהליך שחזר על עצמו בכל הסיפורים והוא:

1. תקופה של סבל ועינויים.
2. התפכחות וסירוב.
3. הכשרה מאוימת.
4. התקוממות נגד האויב.
5. עידן חדש.

בסיפורים מהסוג השני, התהליך בכל הסיפורים הוא:

1. תקופה של סבל ועינויים.
2. ההשכלה.
3. התפכחות וסירוב.
4. תקווה שההשכלה תשנה את המצב.

הסיפורים מהסוג השני ראו בהשכלה כמעין תהליך שיגורם בעתיד לשני המינח. בנוסף לכך, אין נסיון לקשר בין דרך ההתמודדות של הכיוון הראשון והשני. אין סיפורים שהלכת שלחם מלמד שהאלימות פאדא גורמת להגברת ההשכלה

"המוסד הוא מענה לצרכי החברה הערבית המשתנה, הדינאמית והמתפתחת, אשר בעיותיה הלאומיות והחברתיות מתמזגות ביניהן... המאמצים של "בית הנער הערבי" מתרכזים בהפצת השכלה ערבית מעודנת, עבודה וזיהוי מאפיינים ביוצניות, בחדשנות ובמחויבות לאומית - אנושית, על בסיס המדעי... תפוס יחד חלק מפרסומי לשירות הבעיה הפלסטינאית בגלל היותה ציר מרכזי לבעיות האומה הערבית ולדאגותיה האנושיות והרבות-ציוניות" (קטלוג המרל מ-1986, עמ' 42).

מתוך קרוב ל-100 יצירות שחוצא ב"בית הנער הערבי" קרוב לשליש הן יצירות ספרות פלסטיניות פוליטיות.

מספר הספרים בעלי תכנים פלסטיניים פוליטיים הוא 41 ורם כוללים 46 סיפורים. 36 ספרים יצאו לאור בלבנון - (86% מכלל הספרים) 5 ספרים יצאו לאור במצרים - (14% מכלל הספרים) חלק מהסופרים הם פלסטינים החיים בישראל, או ברצועת עזה, או בעולם הערבי, וחלק אחר הם ערבים סורים או מצרים שכותבים לילד הפלסטינאי (יש אף סיפור של סופרת אמריקאית).

מוטיבים מרכזיים בספרות הילדים הפלטניטית שראתה אור בלבנון ובמצרים

הקריאה למאבק

החינוך למאבק, להתנגדות, להתקוממות ולמרד הוא המסר המרכזי ב־17 סיפורים שהם 1/3 מכלל הסיפורים שנבדקו. חנושא חוזר ועולה, הן בסיפורים הפוליטיים המוצהרים (כמו סיפורים על האינתיפאדה) והן בסיפורים אליגוריים המדגישים את האפשרות לחיבה באיזון למרות ההבדל העצום ביחסי הכוחות.

רוב העלילות שהספר בהן היה קריאה לחיבה ולהלחם באויב התמקדו סביב שני נושאים:

1. המאבק על "הבית" מפני אויב מאיים.
 2. המאבק נגד אויב שנמצא בתוך הבית.
- אפשר למצוא קו משותף בין הסיפורים שנושאים את המאבק למען שמירה על הבית:
- א. רעיון העבודה הקולקטיבית והחלוקת התפקידים התנפשים כתנאי הכרחי בעת סכנת אויב על הבית.
 - ב. מחויבות האמונה על עיליות האויב, והאמונה ביכולת העצמייה.
 - ג. קיים תהליך של קטלמה בתוך הסיפורים, ובין הסיפורים: תהליך ההסלמה כולל את השלבים הבאים:

הידברות עם האויב (הפיל והנמלה)
גירוש האויב (בית לגליון הניר חלב)
היאבקות והקרבה (שומרת המעין)
הכנת נשק (מטוסים ממתכת... מטוסים מנייר)
יצאה לקרב (הפלאח והדרקון)
התקפת האויב (התמרים האדומים)

אסטרטגית המאבק משתנה כאשר האויב איננו רק מאיים על הבית מבחוץ אלא נמצא בתוך הבית. בכל הסיפורים הגיבור מתכנן, נוקט יוזמה, ונלחם עד לחיסולו של האויב.

השיבה הביתה

מוטיב "השיבה" הוא מוטיב מרכזי בספרות הילדים הפלטניטית, והוא מוטיב משלים למוטיב "המאבק למען הבית". סיפורים שונים דנו בעניין "השיבה" באומנים שונים.

מוחמד אלסבאג, "שיר בית ספר", (1975) מלמד את הילדים את האותיות פ.ל.ט.ט.י.ן, וכותב שכל אור מסרבת להשאר במלים מסוימות כמו ה'י' מסרבת להישאר במלה "פרח" ושאר האותיות מסרבות להישאר בתוך מלים בעלות משמעות של נוחות ותענוגות, כולן קופצות מהמלים הקודמות שלהן והן שרות שיר בית ספר מתוך כל ספרי הלימוד:

לא רוצים לגור אלא בארצנו פלטניט

חסן אלעבד אלה, "שובו של הארנב הבורח", (1982) מספר את סיפורו של ארנב החי בתוך יער. כאשר מורצ'ה מלחמה בין החיות, ביתו של הארנב נחרס והעצים סביבו נשברים וקמלים. הארנב מצטרף על ביתו ההרוס אולם כאשר המלחמה מסתיימת הוא מתחיל לבנות בית חדש. בעודו בונה את היסודות, מופיע הזאב ומיינץ לארנב לא לבנות את ביתו כי מחצית היער עדיין מלאה ברע, ומלחמה חדשה תפרוץ בכל רגע והיא תהיה קשה מקודמתה... הארנב בוכה... הוא מביא שא ואינו יכול להמשיך ולבנות את הבית. הוא מביט ביער מסביבו, מדובא ואפל... הארנב כועס ולוחש לעצמו: "אני אהגר מהיער הזה, אהגר לצמיתות".

היער האורז הוא, מלא בשטנים, אסף את דבריו... הביט בעינים דומעות בביתו וניחן, ונזח את המקום... הארנבים מעבר לנהר הגישו לו בית רחב יותר ויפה יותר מביתו הקודם... לאחר שבע היום התידד עם כל הארנבים במקומו החדש, אולם מדי ערב הוא עולה על ראש הבננה והביט בעינים עצובות על יערו שהיה ממנו. לאחר מספר ימים תפסוק להשתעשע עם שאר הארנבים והתחיל לעלות על ראש הבננה מהבוקר ועד רדת החשיכה, והגיע יום חג האביב, הארנב החום נשכח לבית ידידו הארנב הלבן, אולם לא מצא אותו... הארנב הלבן אסף את תפוציו מוקדם בבוקר וחזר ליערו, כי הוא הרגיש שאינו יכול להמשיך לחיות, אפילו לרגע אחד, כל עוד הוא חרוק ממנו.

עבור הארנב השיבה הביתה מתחילה להיות עניין של חיים או מוות, הוא בוחר בחיים, בשיבה הביתה. חסיב כילאל, "הבולבול הקטן המשוטט", (1982) מספר על בולבול קטן שחי על עץ יפה בתוך פרדס ליד חוף חים, הוא וחוריו ואבותיו נולדו באותו פרדס... הבולבול למד לשיר, והיה שר כל רמזן, רב שיריו רתיחיו לויפ שבמולדתו ולעציה ופרחיה... העורבים קנאו בבולבולים, ותקפו אותם וגרשו אותם מבתיים, בנייהם הציפור ומשפחתה. חלק מהבולבולים נהרג מהתקפת העורבים, חלק אחר נצטעף פציעות קשות והשאר ברחו ושוטטו ללא מחסה. הציפור ומשפחתה נדדו אל פרדס קרוב שחי בו קרובי משפחה, הם קבלו אותם יפה מאד, פינו

להם מקום והזמינו אותם לגור איתם. אולם הם נשארו עצובים כי הם רחוקים מפרדסם וביתם... מנתה הפרח לציפור והתחננה בפניו שיר לנו שיר. אמרה הציפור כאשר דמעות חונקות את זמרתה "איני שרה אלא בפרדסי. איני שרה אלא בפרדסי". למרות הגעגועים העזים הבולבולים נשארים פאסיבים והתקווה לשיבה הביתה היא פסגת מחשבותיהם ורגשותיהם. בסיפורים אחרים הגעגועים אינם משאירים את נושאייהם פאסיביים, והם נוקטים בפעולה כדי לשוב הביתה.

דרווש נסר, "העכבר וההר", (1982) מספר על עכבר שחי באושר בתוך בית על שפת ימה יחד עם קבוצת עכברים. באחד מלילות החורף החשוכים העכבר התעורר מבוהל מרעש הסופה שהזיזה את ההר הקטן לכיוון ביתו. העכבר וחבריו נסו לנשוף נגד כיוון הסופה, כדי שטשנה את כיוונה, אולם ההר הקטן התקרב במהירות, והעכבר נצל ברגע האחרון... לאחר שהסופה עברה... קרא העכבר להר ואמר לו:

אדוני ההר, אתה כובש את אדמתי בשבתי מעליה את ביתי. מתי תשוב למקומך ליד ההר הגדול ותחזיר לי את אדמתי? אני לא אעזב אותך זו... רוחות המזרח תחמטן מפרציות לאבי, ההר הגדול, לכן הוא שלט אותי הנה כדי להרחיק אותה ממנו. העכבר מנחש, לימה, לרוח, ואף אחד לא הגיש לו עזרה. בעלי החיים ביער הציעו לו מחסה זמני והעבירו את הזמן באומנים בגנות ההר הקטן וההר הגדול. העכבר פרש מהאסיפה, התנגב בחושך עד שהגיע להר הקטן, והתחיל לחפר בו בגפיו ובשניו. בבוקר העכבר השלים לחפר בור קטן שמספיק לו למגורים. בעלי החיים הגדולים לענו לו... אולם העכבר התעקש והחליט שהוא ימשיך לחפר עד שיגיע לביתו. ההר הגדול וההר הקטן שמעו את העכבר ולענו לעקשנותו. העכברים שמעו על ניסיון העכבר המשוטט להחליט לבנות ולענו לו, לאחר מספר ימים החלדו, הארנב, חומלים, הדבורים, הצי והצי באו לעזור לעכבר. בטן ההר הפכה לבנות וטרקלינים בתוכם העכברים וידידיהם שעוזרים להם במאבק נגד ההר. ההר הקטן הרגיש שהוא חסל ואינו יכול לעמוד מול העכבר. הוא קרא להר הגדול ובקש עזרה. אולם באותו רגע פרצה סערה חזקה, שמעך מקולו של ההר הקטן הרגיע להר הגדול... תודה... החזירתי לו את אדמתי, יש לי עכשיו חיים רבים שיעזרו בהם לא, אחי, וידידי... אדוני ההר הגדול לא יכול לניע אותו - שוב - מאדמתו.

העכבר בסיפור, למרות כוחו האפסי, מתעקש על זכות השיבה לאדמתו ולביתו. הוא אינו פאסיבי ומתחיל לפעול כדי לחזור לאדמתו ולביתו ולמרות העיונות, הלעג, אישיותו פעולה אחת, הוא הרצליח לחזור לאדמתו ולהתחיל להילחם מתוכה. המסר של הסיפור הוא:

אם עכבר קטן מאמין בעצדתו ובדרכו למור ההר, הוא יצליח לעשת כן.

כמאל עבד אלסמך, "הגרנף", (1981) כותב:

"כנפית שודדים תקפה את כפר עין אלספסאף, השתלטה עליו ונרשאה את חושבו. אביו של דיאא היה אחד המניעים על הכפר, אולם ימים גרמו היתה עשירה מעץ האשוח הרך, לכן היא נשברה ואביו של דיאא נפל. אמו של דיאא כבתה על בעלה הגיבור, אחר כך נשאה את בנה וזרור בגדים והלכת. דיאא ליזרה את אמו בדרכם הארוכה עד שהגיעו לעמק רחב. דיאא נזכר באופן עמום בבית יפה, ליד עץ זית וזכרם ענבים, וגבר נופל חלל, וגרנף מלא דם. מרד מיד ליד. נשאה אצלו נוסטלגיה סוחפת למקום שאינו מכיר... אמו אמרה לו... זאת היא צוואת אביך... הגרנף הוא למען, כדי שתן על הכפר ותחזיר אותו מידו השודדים. דיאא אחז בגרנף ומלמל: אמצא ידית חזקה יותר מעץ האשוח שאיננו נשבר... החיות, הירח ושומר היער עזרו לו לקבל ידית עץ האלון... כאשר נשא דיאא את גרנף ויצא מפתח ביתו מצא קבוצה מירידי מפתחות, נושאים את גרנפים רחוקים, וברצונם לפנות לכיוון הכפר כדי להחזיר אותו מיד השודדים. אמו נפרדה ממנו מפתח הבית, אולם היא לא הייתה דמעות, אמרה לו בקול מרגש: שיהיה לך שלום, מחר נזרדה בעין אלספסאף, כדי שנרשע האדמה, ונעט אותה מחדש".

הילד בסיפור בעידוד אימו, עובר למאבק המזויין, הוא לומד שאביו לפי כי נשק לא היה מספיק חזק, והוא מחליט להשיג נשק חזק כדי שלא ישבר לפני שישגיע את הנצחון.

גם הסופר זכריה תאמר מאמין במאבק המזויין כאמצעי להחזרת "הבית", בסיפורו "הכעס" הוא כותב:

"שאלה לינה את האיש - למה אתה כה עצוב?

- אני רוצה לחזור לבית.
- חזר ונתר בו, מי מונע בעד?
- יש בו אנשים רעים שגרשו אותי ממנו, ועכשיו אני בלי בית.
- הילדה צוירה בי ואמרה לאיש: זה בית במקום ביתך, נור בו והשתמש בו כרכוש.
- אמר האיש כשהוא מחזיק בכאב: אמנם את ביתי, אבל הוא איננו ביתי שנולדתי בו, ואבותי בנו אותו.
- אמרה לינה: ובכן אתה חייב לרשע את מי שגרש אותך מביתך?
- האיש הגיע בראשו לאות הסכמה.
- אמרה לינה: מה אתה מחכה לך רשע את מי שגרש אותך מביתך.
- העצב בלט על האיש, ואמר: הורים שכשבו את ביתי וחיים בו הם חזקים, ויש בנעלותם נשק שחור, לא אם ארמבו נשק לא אוכל לרדוף אחרים.

לינה צוירה רובה, האיש אחז בו בשמחה, ויצא כדי לרשע את אויביו. לאחר זמן קצר חזר כשבידו ממוסים בדם. הוא אמר: מסיר את הרובה לבני - נפל על הרגפה ואמר, אני אמות. לומר צוירה נער שחור שיער, שחררה, בעל עינים כועסות, הוא מהר לאחור בריבה ביד חזקה, וצעד בכיוון בית אביו ואבותיו, בצעדים בטוחים.

לינה חיכה, היא היתה משוכנעת שכעס הנער יאפשר לו לחזור לעצמא את בית אביו. היא צוירה מספר רב של גברים ונשים וילדים הנשאים רובים יצועים מאחורי הנער הכועס.

בספרו "הבית" (1982) הוא שוב מדגיש את חשיבות המאבק המזוי:

"לחברות יש בית. לארבע. לסוס. לרוב. לחתול. לצפור... כל אדם יש בית, בית הוא המקום, שמעניק לאדם את הבטחון והאשר.

לפלסטינאי אין בית
האולחים והבתים שהוא חי בהם
בביתו של הפלסטינאי חי
אילני הבתים של הפלסטינאי

היכן הוא ביתו של הפלסטינאי
ביתו של הפלסטינאי מפלסטינה.
הפלסטינאי איננו חי היום בביתו.
בביתו של הפלסטינאי חי
האויב של הפלסטינאי.

מיהו אויבו של הפלסטינאי?
אויבו של הפלסטינאי הוא
זה הכובש את בית הפלסטינאי.

אין יחזור הפלסטינאי את ביתו
רק באמצעות הנשק
יחזור הפלסטינאי את ביתו
הפלסטינאי יחזור לביתו
בית הפלסטינאי לפלסטינאי

הסיפורים ניסו להבליט את משמעות הבית עבור האדם, ואת הרגשת הבטחון והאשר שהוא מעניק לבעלי. בתים אחרים במקומות אחרים אין בוחם למצות על גירוש מחביתו המקורי, אפילו אם התנאים החדשים הם טובים יותר, ישנה הדגשה על חזרה לאותו בית, ישן, אפילו אם היה חרוס. הלוחם מתחייב לבנות אותו מחדש. "חשיבה הביתה" הוא אחד המוטיבים המרכזיים והבולטים ביותר בספרות הילדים הפלסטינאית.

דמות השליט

דמותו של השליט מצטיירת בספרות הילדים היוצאת לאור בלבנון, כדמות שלילית, חסרת מעש, אנוכית, עצלנית, חלשה, בלתי רציונלית ומעוררת גיחוך. השליט מופיע כאדם שאיננו מבין את מהות השלטון ודרשותיו, הוא מנצל את עמדת השלטון כדי שהעם שירת אותו, ורוו עמנו השליט. עוזר בהעמקת הפערים ובניית גבולות ברורים בין העם לבניו.

רחאני, "הטמבל הראשון" (1981) מספר על ממלכה בעלת ארבע מעגדות חברתיות מוליטיות:
- שלושה מלכים השולטים ברטציה ביניהם, טמבור, שבלול ובהולו, ושלושת דומים ואין הבדלים ביניהם.

- השרים המגייסים את התמחויותיהם כדי לשרת את המלך התורן.

- אנשי צבא, שעיקר תפקידם הוא שמירה על ארמון המלך, שמירה על שני המלכים שנמצאים בבית-סוהר בעת כהונת המלך התורן, שמירה על האזרחים הכלואים. כל אנשי הצבא מגדלים שפם ומזוהים באמצעותו.

- העם - חיים בשכונות עוני מיוחדות ואסור להם לגדל שפם.

כאותה חעת קבוצה גדולה של אזרחים ירדה למחתרת כדי לגדל שפמים ולהתכונן למפתח. אולם אשה אחת בשוק התלונה על מחיר המוצרים הגבוה. החליט שמע אותה מתלוננת והאשים אותה במתיחת ביקורת על השלטון, קבוצה של נשים, ומאחריות מספר רב של גברים - מתנם - והחליט לצעוק לחילל שגם הם אינם מרוצים מהמשטר, מחר מאד הדבר תהפכת להפגנת כלילות, אנשי המחתרת רצו והצטרפו למפגנים (הם התקינו שפמים מלאכותיים זמניים) והצליחו להשתלט על השלטון ולגרש את המלכים, המלים האחרונות של העם היו:

- הכל הסתיים, אין יותר טמבלים.
- השליט יהיה אחד מבני העם, והוא ישלט בצדק
- בלי בתי סוהר או סוהררים (עמ' 126).

דרוש גסר, "השעמום של הסולטן" (1982) מצייר דמות שלט דומה מאד לשליט בסיפור הקודם, הוא מותח את סיפורו בתיאור הבא:

"מעל אי רחוק, חיתה עיר קטנה שעלת בה סולטן קטן. הסולטן הקטן היה גאון וסובר לשהק עם תושבי האי, הוא היה בודד ומרוחק מאנשים, והשתעמם שעמום רב וכדי להפטר מהשעמום הוא ישן כל היום והלילה.

... הוא החליט לטיל באי לאחר שנמאס לו להשאר במיטתו. התשבים היו מפסיקים את עבודתם ומתקריבים אליו כדי לברך אותו, אולם הוא מחר לחזור לארמנו כי הוא חשב שלא יאה למלך לדבר עם התושבים.

תושבי האי נקטו מאד על כי הסולטן איננו מגלה התעניינות בהם ואיננו אוהב לחיות איתם... הם התלוננו לגדול השרים. ענה הסולטן הקטן: "אני משתעמם מאד, ואין ביכולתי לטפל בבעיות עמי כל עוד שאינני מוצא ענין שיבדר אותי".

השר חשב ומצא משחק שיבדר את הסולטן הקטן ויציל אותו משעמומו ויגרום לו להתחיל להתעניין בעם. הוא הביא לו חיה מטרה תוציג כדי לקלוע בהם לתוך המטרה. הסולטן הקטן הראה התעניינות במשחק, אולם לאחר מספר נסיונות כושלים בקליעה למטרה הוא התעניין. הוא צוויק על אחד המשרתים לעמוד ולאסוף את החיות הנפילות, אחרי תקופה נוספת הוא צוויק על משרת שני לעמוד ולהוציא את החיות שפגעו בלוח, לאחר זמן מה הוא התעצב כי לא למד לקלוע למטרה. הוא הזמין אדם מומחה בקליעה למטרה וביקש ממנו שישחק במקומו, הוא צפה במשחק, צפה וצפה, עד שהשתעמם, ענינו נקש כבדות והוא חזר לישון".

ביקורת נוקבת על השליטים הפאסיביים, הרכים, שאינם מנסים להלחם על זכויות העם, אנו מוצאים בסיפורו של חסו אלשריף "הפלמא והדרקון" (1982) שהוזכר קודם. הסופר כותב על תגובת השליטים להופעת הדרקון במתח כפרים:

"יחמד תקף את אנשי הכפר. הם התכנסו כדי לחפש דרך להפטר מסכנת הדרקון המפחיד. לרובם לא היו כלי נשק אולם מולי הקציר של אחד הוא במדול של שן משני הדרקון. החלודר כסחה את חרבות מנהיגיהם שפחדו למשוך את הדרקון, והחליטו להזמין למשא ומתן כדי לשכנע אותו שדרשותיו בלתי מוצדקות, וכדי להתמקח איתו על גודל הקורבן שהוא מבקש שיקריבו לו וכדי יום".

הסופר מבקר בחריפות את ההתנהגות חסרת האונים של השליטים - הוא רומז כאן למנהיגי מדינות ערב שלא דאגו להבטחת מדיניותיהם ולצידון בנשק חדיש ותקיין במלחמתן נגד ישראל - הדרקון שרץ במתח הכפר. בנוסף לכך הסופר מבקר את הנימה התבוסתנית של השליטים ורואה במשא ומתן עם האויב ויתור והקריבה. הסופר מבקר גם את גישת העם שאיננה שונה מגישתם של השליטים. בכל הכפר, רק אדם אחד, אבו עלי, לא הסכים לגישת השליטים והחליט לפעול לפי ערכיו וגישתו, ורק אחרי נפילתו - העם התעורר ואימץ את דרכו. סופו של הסיפור מצביע על כך שהעם הוא זה שלקח את השלטון לידי וואין זכר יותר לקיומם של השליטים:

"תושבי הכפר חזרו לעבד את שדותיהם בשלום, שמחת הצחוק לא נמתה להם לשכוח את זכרונם של אבו עלי, לכן כל אחד מהם משיח לאחוז ביד אחת את המחרשה, וביד השנייה את החרב רחמנה לדרקון הבא".

העם, בסיפורים שהוזכרו עד כה, לא היה אחיד בתגובותיו לרשלנות, ולשליליות השליט. פעם היה מודע למצב אולם לא הגיב (השעמום של הסולטן) וכפעם היה מודע והגיב כאשר גבר החלץ (הטמבל הראשון) וכפעם האחרת היה מודע ולא הגיב אלא לאחר זמן רב ונפילת קורבן יקר (הפלמא והדרקון). סיפורים אחרים מתחכים לראות את השליט בעין ביקורתית, לבדוק את תחום סמכותו, לבחון את חוראותיו, ולעריער את למרוד נגדו בעת שמגלים שאינו צודק. השליטים בסיפורים הללו הם בדרך כלל רוזנים המנסים להטיל אימה על העם, אולם תמיד ישנו אחד לפחות שמעני לגלות לאחרים את האמת.

רוב הסיפורים מגישים דמות שלט שלילית אידיוטית - שאין לה תפקיד מוגדר. אין לשליט ייחודיות ומעשיו אינם מורגשים בקרב העם וכל שליט דואג אך ורק לרכיו האישיים, לכן כל השליטים דומים הם עד כדי כך שהעם לא יודע מי השליט התורן.

השליט מנותק מהעם ומתגנש מעליו ומסרב להתקרב אליו ולהבין את בעיותיו. בנוסף לכך הוא איננו ממלא את תפקידיו כמנן על העם ונכנע בפני

הסכנות המאיימות על המדינה והתושבים, ומוכן להקריב קורבנות מרעם בגלל טיפולו הכושל בענייני הגנה וחימוש.

השליט מופיע כרוזן, שתלטן, כפיית, המנסה לקפח את התושבים ולמנוע מהם חוויות הנותנות להם להרגיש חופשיים ועליזים. הוא עצבני, חשדן ומאויס מכל התנהגות טבעית ביותר של העם. השליט מנסה לשטות בעם ולהציג את עצמו כבעל כוחות עליוניים וכל יכולים, כדי שייקל עליו להשתלט על האנשים הפשוטים בעמו, וכדי שיאמינו שאין ביכולתם להמשיך לחיות בלעדיו.

תגובות העם כלפי התנהגות השליטים הן משתנות. לפעמים העם יודע שהשליט איננו משרת אותו ומנסתפק במחאה ובחבעת קעס. פעמים אחרות הוא מורד בסמכותו ומנסה לפעול ללא הסכמתו או במנגנון למדיניותו, ובפעמים אחרות - כאשר הקיפוח מכה קשות בעם - העם מורד, מביא למחפכה ומשתלט על השלטון בעצמו. המבוגרים בדרך כלל למדו לציית ולהכנע לסמכות ולרודנות, אולם הילדים הקטנים - יחד עם מספר אנשים פקחים וכריזמטיים - אינם מקבלים את הסמכות כגזרה משמים, והם מבקרים אותה, מוחים נגדה, ואף מתחכים את האחרים לראות את טעויותיה ואת חסרונותיה.

השרים בכל הסיפורים, הם משרתים טובים, כנועים לשליטים. למרות שהם משוכנעים לפעמים באי צדקת השלט, הם חסרי סככות וכריזמטיות, ואינם יוזמים אף שנינו. הסוציאליזציה בסיפורים המדברים על השליט היא סוציאליזציה מהפכנית בראייתה את דמות השליט, והיא מתחבת לקראת מחפכה בשלטנות השליטית הקיימים.

אפשר להסיק מהסיפורים שהביקורת מופנית כלפי שליט מדינות ערב ולא כלפי המנהיגות הפלסטינאית.

תיעוד המדיניות הישראלית וביטוייה נגד הפלסטינאים

המדיניות הישראלית מוגדת בספרות הילדים הפלסטינאית כמדיניות קולוניאלית, הדוגלת במלחמה ובחיסול הפלסטינאים בכל אזורי המופלט שלהם, והיא משתמשת לצורך זה בנשק ואמצעי לחימה הרסניים ביותר. דוגמא לכך אנו מוצאים בסיפוריהם של איסין רפאעל ושל אברהם אחרירי. רפאעל בסיפורו "מטוסים ממתכת, מטוסים מניר" (1982) מותח את סיפורו במשפטים הבאים:

מסוסי האויב הופיעו היום בבוקר, והפציצו את הכפר. חלק מהאנשים הצליחו להמלט ולברוח בתוך המקלט, וחלקם לא יכלו. בכל פעם היו מומים אנשים ונפגעים. בתים של אנשים נחרסו. שרק שאל את אביו: למה המטוסים הללו מפציצים אותנו? האב: אלו מטוסים של האויב. הם מפציצים אותנו כי הם חושבים שאנו מעניקים מחסה לאנשי המהפכה.

- ומדוע אנו מעניקים מחסה לאנשי המהפכה?
- אנשי המהפכה הם האויב, והם בני לאומנו ואנו עוזרים להם, כי הם מגינים על גב אדמתנו. האויב חומד גם את ארצנו. האם אדמתו איננה מספיק עבורו?
- האויב כבש את אדמתנו, והוא מנסה לכבוש גם את אדמתנו. אם אנשי המהפכה יצאו מאדמתנו, האם האויב יפסיק להפציץ אותנו?

- הוא טוען כך, אולם אולי שקרן. הוא משקר לנו כבר שלושים שנה. למה איננו נלחמים באויבנו?
- אנו נלחמים נגדו באמצעים. הוא נלחם נגדנו באמצעי המדינה הגדולה בעולם.
- מדוע מדינה זו עזרת לו?
- כי המדינה הזו היא חלק מיישנות, הוא חומד כמה לכבוש את אדמתנו ולשדוד את יבולתו ואת תפוס שטנו.

המדיניות הישראלית המוצגת בסיפור:
רדיית אנשי המהפכה הפלסטינאיים והיכולת.
הריסת בתים, הרגת נפגעים ואנשים ללא חשבון, כדי לחסל את אנשי המהפכה.
כיבוש פלסטין והתחלשות על אדמותיה.
התכנון לכיבוש לבנון כביטוי למדיניות הכיבוש הזולת.

מתן שירותים אסטרטגיים לארצ'ם במזרח התיכון.
שיתוף פעולה מדיני עם ארצ'ם.

המרדף אחרי הפלסטינים מפניו גם בסיפורו של אברהם אלחריזי "העץ" (1982) הסופר פותח את סיפורו במשפטים הבאים:

"העץ של אחמד היה עץ אורן גדול ועתיק, נשען עליו מחוץ שחי בו אחמד עם משפחתו במחנה הפליטים. כאשר אביו היה הולך לעבודתו, ואמו הייתה מתעסקת לכבש את כנסיית האנשים בתוך הבתים, אחמד היה נשאר מתחת לעץ... כשהיה מאד קטן, והיה מבט למעלה היה חושב שחשמים יורקים..."

...יום אחד, ישב אחמד על צמרת העץ, היה שטח... הוא רש דוביר אל הצפורים, מתאם ארץ שהעולם נהיה אדום כמו צבע הדם, ושעם רעשי פיצוץ, והדברים עברו ליד אוניו. הצפורים הגדולות ברחו... אלום הצפורים הקטנות לא יכלו לעוף, לכן כך בנו. אחמד פחד, והשליך את עצמו מעל העץ. הוא נפל על האדמה, הוא דימם בידיו וברגליו. הוא נחל אב מור קרוב, וחבט בשמים האדומים. הכדורים החילו להתבקע בתוך העץ... גבעי האורן נפל, גם קני הצפורים. כדור פגע בתא של העץ, ונעק "איי..." רק אחמד שמע, והבין. הרגיש בדבר חוק מאד המרים אותו מהבדל ומעלה אותו למצבת העץ. הוא הרגיש נמנע, ורצה לישן. העולם שחיו, הוא שכח את העץ ואת העץ. חלק על ארץ רחוקה שלא ראה, אולם שמע עליה תמיד ומאביו.

הסופר מתאר את המרדף אחרי אחמד, הפליט, החי בתוך מחוץ באחד ממחנות הפליטים, הוא מתאר

את חיטולו של אחמד ושל עצו, עליו הפצצות חיל האוויר הישראלי.
עיקר התיעוד של המדיניות הישראלית בספרות הילדים הוא הצגת המרדף הישראלי אחרי הפלסטינאים - אנשי המהפכה, והאזרחים - ללא התחשבות בהרס ובנזקים שהמרדף משאיר אחרי.

תיעוד הסבל הפלסטיני היומיומי
הסבל הפלסטינאי - למי ספרות הילדים - מתחיל לפני שנת 1948 כתוצאה מהאלימות שנקטו היהודים נגד הפלסטינאים. הוא ממשיך בתהליך הגלות, ובמאבקי ההישרדות על החיים, וההישרדות הפוליטית מאוחר יותר.

ג'סאן כנאני תיעד את זכרונותיו במספר סיפורים. בסיפור הראשון "הוא היה אז תינוק" (1969) הוא מספר על קבוצה של נוסעים אקראיים שנסעו מחיפה לנחריה. כמספר קילומטרים לפני נחריה קבוצת יהודים עצרה את המכונית, והם צוו על האנשים לרדת מהאוטו. היהודים ערכו חיפושים על גופו של נוסע והשחיתו את חסלים והצרורות בחיפושם אחרי חומר המפדק הנמוך אמר לחיל שעמד לידו: תביא את התינוק. אחר כך הוא עשה תנועה סיבובית באמצעו, וחיליו סדרו את הגברים והנשים בקו אחד, בצד הכביש, מאחוריהם וזרמו מים, הוא ספר (ואמר בעברית: חמישה עשר. עמ' 47).

המפקד הגיע את האלה השחורה באיטיות... ואמר:
- זאת המלחמה, ערבים, אתם אומרים שאתם אמיצים, ואני עכברים, את בוא.
הופיעה צעירה לובשת מכנסים קצרים ונושאת תיק מקלע...
- זאת המנה של להיות (עמ' 48).

הם נפלו בתעלה, פיתח ידיהם טבעו בבוץ, היו ערימה בשרית אחת, וחוט דם אדום התגבש מתחת לספותיהם, וזרם עם זרם המים, דרומה.
חמש חשש מה אל התינוק, התכופק ואחז בנסות באוזנו בין אצבעותיו.
- האם ראיתו? זכור את זה היטב כאשר תספר את הסיפור... (עמ' 49)

הזמן לפני או בסביבות שנת 1948.
המקום - פלסטין.
האויב - היהודים.
סוג הסבל - הרג, בגלל היותם ערבים.
בסיפור אחי "דף מרמלה" (1956) מספר על מאורעות 1948.

"רעמיו אותו בשתי שורות בשני צידי הכביש המוליך בין רמלה וירושלים. בוקש מאיתנו להציל את ידיו למעלה בארץ, וכאשר אחד החיילים שילב באמי מעמידה אותי למעלה, כדי להגן עלי בצלה מחום השמש של יולי, הוא נרד אותו באלימות רבה, ובקש ממני לעמוד על רגל אחת, ולהצליב את ידי מעל ראשי באמצע כביש העפר" (עמ' 16)

הייתי אב זן תשע, לפני ארבע שעות ראיתי איד שמהדרים נכנסים לרמלה. ראיתי איד הם מפתשים אחרי חשבוני חקונת והצערות, וינצויים אותם מרן בכח ובבריונות, חילול שחרחרות השתלמו גם הן באותו מבצע, אולם הן היו יותר לחבות. ראיתי גם איד שמוי היה מביטה אלי ובוכה בשקט, קיווית באותו רגע שאוכל לומר לה שאני בסדר, ושהשמש אינה מפריעה לי כמו שהיא חושבת. אני האחרון שנשאר לה, אבי נפטר שנה תמימה לפני המאורעות, והם לקחו את אחי הבכור ברע נכונותם לרמלה. עכשו אני רואה מנס שהייתי רגיל לראותם בכבישי רמלה הצרים, אולם עכשו הם מעוררים בי רגשות ינון, לעולם אני יכל יחסיבי את הרגש המור שהשתלט עלי שעה שראיתי חיילת יהודיה שחשעשעה בזקני של דודי אבו עותמאן וצחקת עליו (עמ' 17). הוא חבק את בנו מאטמה, קטנה שחרחרה, שהביטה בעיניה השחרות הרחבות על היתודיה השחרירה.

הבט שלדו
אבי עותמאן נער את ראשו בדאגה, עיניו נצצו בגיבו מור. ובפססות מורה היתודיה הרומה את תת המוקלע הקטן שלה וכוונתו אחוץ אל ראשו של מאטמה, הקטנה שחרחרה בעלת העינים השחרות התמימות המיד ששעתי קול של שלוש יריות... אחרי כך יוכלתי לראות את מניו של אבי עותמאן מתכסים בעצב ונפחיד, הבטתי במאטמה ראשו שמט קדימה וסיומת דם זולנת ישערה שחורה אל האדמה החומה החלוטה. אחרי רגע עבר לידו אבי עותמאן, כשהוא נשען בין זרועותיו הקטנות את גופתו של מאטמה, הקטנה שחרחרה, הוא היה שקט קפא והבטי לפניו נשלוט משהיה... (עמ' 18)... הבטתי אל אחשו שישב על האדמה, שמה ראשו בין ידיה ובכתח בקול חרישי מסקט ועצוב, חיל יהודי מנה אליה, חורה לה לעמוד, אולם חוקה לא עמדה, הייתה מיואמת מאד... ראיתי איד שהחליב עכש בה ברגלו, ואין שהוקה נמלה על גבה כאשר פניה גזים דם, אחר כך ראיתי, ברור מאד, יש את מנה רובה בתאש שלה, ויורה כדור אחד" (עמ' 19)

הזמן 1948
המקום - פלסטין/ישראל
האויב - היהודים
סוג הסבל - הרג, עינוי.

בסיפור שלישי "חוקטן הולך אל מחנה הפליטים" (1967) הוא מתאר את ימי היומיום הקשים בתוך מחנה פליטים:

"הי חיה בתקופת המלחמה. המלחמה לא, בעת המאבק עצמו, והידיבות המתמשכת לאורב, כי בעת מלחמת ישן תקופות שלום והלחום יכול לנשום... אולם בעת ההיאבקות אחת המיד נמצא במרחק של יורה, אתה עובר בנס בין שתי יריות... הייתי חי עם שבעה אחים כולם זכרים וחוקים מאד, ועם אב שאיני אוהב את אשתי, ותיק בגלל שהיה ילדה לו, בעת המאבק שמינה תיוקת ודודי ובעלה והמחיה ילדי גור איתנו, גם סבני הזקן... (עמ' 14)... התקופה לא הייתה תקופה של מלחמה אמיתית, לא הייתה מלחמה בגלל, הענין הוא הייתי שונוע עשר בני אדם בבית אחד, מכל תוליום שאפשר. אף אחד מאיתנו לא הצליח לרשע עבודת, ורעב - שאתה רב שומע עלו - היה דאגתו חיומית. לא אני קורא עת ההיאבקות... הייתי נלחמים למען האוכל, אחר כך נלחמים כדי לחלק אותו בינינו, אחר כך שוב נלחמים..."

לאחר נסיונות רבים, אבי ובעלה של דודתי, הצליחו למצוא לי לעסאם הבן של דודתי שהיה בן 10, שמישה יומית. לשאת את

הסל הגדול ביחד, ללכת כמעט שעה ורבע עד שגיע לשוק קרוב לשעת השקיעה, באותה עת התנוית מתחילת להיסר, והמשאיות מתחילות לעזוב את השוק, משימתנו - עסאם ואני - היתה קלה וקשה באותה עת. היינו חייבים למצוא דברים שנמלא בהם את הסל, מחשיות, מהמשאיות, מעל לדוכנים... אני אומר לך שזה היה עת ההיאבקות. אתה איך יודע איך עובר הלחום בין שתי יריות כל חיום. עסאם היה רץ כמו חץ כדי לחטוף ראש כרוב קרוע או חבילת בצל, או תמוח מבין גלגלי המשאיות כשהיא מתחילה לנסוע, ואני הייתי נלחם בשדים - כלומר שאר הילדים - באם היו מנסים לקחת תמו שראיתי עם הילדים האחרים, או עם בעלי החנויות או עם הגתים או עם השוטרים, ובשארית הזמן הייתי רב עם עסאם ועמ' 16.

תיעוד המאבק והאינתיפאדה

מסרת ספרות המתעדת את המאבק הפלסטינאי והאינתיפאדה היא הדגשת מספר אלמנטים:
א. הצגת המאבק הפלסטינאי כתנועה לפעולות יהודיות-ישראליות נגד הפלסטינאים.
ב. ההדגש על היות הלוחמים הפלסטינאים לוחמי חופש ולא מחבלים.
ג. הבטלת העליונות הפלסטינאית במאבק עם הישראלים, למרות הבדלי הכוחות והתחמושת העצומים.
ד. דהינומאניציזציה לדמות החיל הישראלי.
ה. מתן אינפורמציה על אירועי האינתיפאדה היומיומיים.

זין אלעבאדן אלחסיני כתב ספור קצר מאד, והציג בו אפשרויות פוטנציאליות למלחמה בצבא הישראלי בגדה, הספור למעשה מצויר והוא כולל רק משפט פתיחה אחת:

"המבוגרים יודעים איד להלחם באויבים באמצעים שונים. אנו חקטנים, גם לנו יש חקטסים פקחים, ואמצעים שטוים שצריכים אנו נאבקים באויבנו, איובי המבוגרים והקטנים בעמנו."

הוא מצייר קבוצה של חיילים וועמים, העומדים ומגינים את רובהם כלפי נשים, זקנים ותינוקות. ילד קטן מתבונן בחיילים, הוא גם רואה את החיילים כשהם מפנים את הרובה כלפי ילדה קטנה וחל אחרי עורך חיפוש בילקוט בית הספר שלה, ובפעם השלישית הוא רואה חייל מנחה את רובהו כלפי אדם זקן החולך עם מקל. הילד רואה את הפצצות בצידו של החייל ונוכח בתוצאות הדומים להם במראה החיצוני, הוא קטן החיל מחנינה ושם אותו בחגורתו בדיוק כמו החייל, והוא משליך אותו על שני חיילים, החיילים נהגלים וחושבים שהוא זרק עליהם פצצה, הם זורקים את רובהם ובורחים מהמקום. הילד לוקח את הנשק וחשלוו חזרת לפניהם של חזקן, חתינוק והאשה.

הסיפור המצוייר מדגיש שלושה אלמנטים:
א. דהיזמון ופליטת של דמות החייל הישראלי.
ב. התנהגות החיילים הבלתי אנושית גורמת לכך שהיילד יחשוב על דרך לתגובה.
ג. "הנשק" הפרימיטיבי של היילד הפלסטינאי התגבר על הנשק המתוחכם של החייל הישראלי, כי החייל הישראלי מוחד ובורח ואינו יכול לעמוד מול הסכנה.

חייל ישראלי חמוש מאיים על ילדים פלסטינאים סטנים
בגדה המערבית
(אנדרדורד רודה 1987). סוד השדים האדומים באלגוריה

הסיפור "גיבורים קטנים" של הסופרים פריד כאמל ובהגת שהזכר קידם, דומה לסיפור לעיל בכל מרכיביו.

סיפורו של סופר אלחסיני "סודו של איש הבר" (1988), מדגיש מספר אלמנטים:
א. המאבק הפלסטיני הוא תגובה לעוינות הישראלית; בסיפור מודגש שישאל תקפה את אזור



עזה, וחוריו של איש הבר נהרגו בתוך מחנה הפליטים, הוא חי כתינוק יתום בתוך מחנה הפליטים (עמ' 8).

כשהוא מגיע לגיל הנעורים היו לו תהיות ושאלות רבות. הוא נסע לעיר כדי למצוא מענה, חיל ישראלי מתנכל לו והוא חוזר למחנה הפליטים עם החלטה מנוכשת להצטרף לכוחות הפדאיון, כתגובה לעוינות הישראלית (עמ' 24).

הצוות המורכב ממחוג עומר, אשרף ראדי, טארק חסן ואחמד מוסטפה, הכינו סדרה דוקומנטרית על אירועי האינתיפאדה (1988-1989). הסדרה נמתחת בהיסטוריה כללית על המאבק הפלסטינאי, וכן בפרק הסמביו את האווירה הכללית ברצועת עזה ובגדה המערבית ובתוך ישראל ערב פרץ האינתיפאדה, לאחר מכן מופיע תיעוד יומי לכל מאורעות האינתיפאדה, כאשר כל ספר כולל אירועי חודש שלם, בנוסף לתמונות מייצגות, והטכסט השלם של כרוזי המחוגות הלאומית המאוחדת. לסדרה תפקידים נוספים חוץ ממנת אינפורמציה למאורעות היומיומי:

- א. חדש על ערכי המאבק למען המולדת והנפילה כחללי קודש.
- ב. תיאור הצבא הישראלי בתיאורים השוללים את אנושיותו.
- ג. תבלת התפקיד האמריקאי במתן עזרה לישראל נגד האינתיפאדה.
- ד. בניית תדמית של קבוצות שונות בחברה הישראלית, דוגמת המתושבים בגדה המערבית וחבל עזה.
- ה. קישור בין מאורעות עדכניים ובין מאורעות אחרים בהיסטוריה הפלסטינאית (לדוגמא: הקישור בין ההתנקשות בחיי אבו ג'יהאד ובין הטבח בדיר יאסין שהתרחש באותו תאריך בהבדל של עשרות שנים).
- ו. העברת אידיאולוגית האינתיפאדה דוגמת: הכלכלה הביטית, המרד הארצי, הוועידות העממיות וכו' והחטפה לאימוציה.

חצד חשני של המטבע של "הדוקומנטציה הפלסטינאית" הוא "דמותו של האויב", והיא הודגשה בדוגמאות שונות עד כה. דמות האויב מסכמת שלושה סוגי אויבים:

1. השליט שלרוב הוא שליט ערבי.
 2. האמריקאים, הנלחמים בפלסטינאים באמצעות הישראליים.
 3. חיילים ו/או הישראליים.
- דמות האויב היהודי/ישראלי כפי שמשקפת בסיפורים השונים:

הורג בדם קר, מרביץ לילד מאיים עליו ועושה ממנו נחוק, מפציץ בית יתומים כינו, שודדי ים, מרביץ לילד ללא סיבה ומכרית אותו לצבע את נעליו של החייל היהודי, שובר ידים, יורה בתושבים, מכניס ילדים קטנים לבתי מאסר, קושר את הילדים הפלסטינאים על חזית הג'יפ כדי להתגונן מהאבנים, הורג נשים, הורס, אינו מעיז לכנס לתוך שכונות עממיות, אפשר לשחד אותו, אפשר לרמות אותו, יצחק רבין טירוריסט, מדכא, מפחיד, ציוני כובש, ערבי מתושבים, זרים המגרשים את האנשים מבתיים, חוק, מפציץ, הורג, חומד את ארצם של האלה, שקרן, רוצה לגנוב את הנפט הערבי, שודד, אנס, בעל מראה פנים מזרחי, פחדן.

תפקיד הדוקומנטציה הפלסטינאית בספרות הילדים היא לקלוע למספר מטרות:

1. תיעוד המדיניות הישראלית וביטוייה נגד הפלסטינאים.
2. תיעוד הסבל הפלסטינאי היומיומי.
3. תיעוד המאבק הפלסטינאי והאינתיפאדה.
4. תבלת דמותו הבלתי אנושית של האויב.

סמלים פלסטינאיים

תהליך החינוך לאימוץ הסמלים הפלסטינאיים נעשה בדרך כלל על ידי האזורים בעלי הסגנון הפלסטינאי, והם מדגישים מספר אלמנטים סמליים:

1. הלבוש המסורתי הפלסטינאי לגברים ולנשים.
2. הכופיה, כסמל.
3. המפה של פלסטין/ישראל.
4. הנשק.
5. דמות החייל הישראלי.
6. הציפורים - היונים.
7. הדגל הפלסטינאי.

בנוסף לכך ישנם סיפורים המבליטים ערכם של סמלים. שני סיפורים "יום הדגל" ו"שומרת המעיין" מבליטים את ערך הדגל. בסיפור "שומרת המעיין" שנכתב על ידי אלחסיני לאחר שהילדה המשותקת נעלמת כתוצאה מדאגתה לצלצל בפעמון ולשמור על הכפר, אנשי הכפר מחליטים להכין מזכרת לילדה. הם הביאו פיסית בד מצבעים שונים. אחד אמר:

"הצבע האדום הוא לזכר הלהים של סמאא. אמרת אשה אחרת: הצבע הירוק הוא לזכר עיני סמאא. אמרה הילדה קטנה: הצבע השחור הוא לזכר שערותיה המכריקות.

כל משפחה תפלה דור יפה מארבע הצבעים, קטרו את שני אדרי הדגל בחטים חזקים, תתקוט אותו על מוט עץ חזק מעץ הזית, וכל משפחה הרימה את הדגל מעל ביתה, וכך הפכו ארבע הצבעים הירוק, האדום, רלבן ו"השחור" שחם צבעי סמאא, לצבעי הדגל של הכפר." (עמ' 23)



חושבי דרום לבנון מרחיקים לצפון בעקבות המפצלת חול האדום הישראלי. אנשים רבים חופכים בין לילה לפליטים מתוך מדינות (מתוך סטאט מנהל, אסטרטגיה רווח 1985)

הערות:

*דאר אלפאת אלערבי נוסדה בלבנון ובשנים האחרונות העתיקה את מקום מושבה למצרים - לכן פרסום הספרים מחולק בין שתי המדינות.

**אחד היועצים של יאסר ערפאת.

*הסופר עצמו נהרג בשנת 1972 בהתקפה ישראלית על ביתו בבירות.

אמר טאריק: אני אראה אותו כמו לב גדול שיש בו מקום לכל הילדים בעולם, שיאבדו אחד את השני כאשר המפלצת יתיימרו.

הסופרת מדגישה את הבעיות המוגזגות בילדים בכל העולם ולא במדינה או באזור מסוים, והבעיות הן: רעב, קיפוח ומלחמות. הסיפור הוא אופטימיסטי ומקווה שהילדים יבצעו את השינויים המיוחלים.

תגריד אלנגאר (חסן והמפלצת) (1983), כתבה סיפור המהווה דוגמא יפה לתוצאת החינוך הסטריאוטיפי המושרש. היא מספרת שעל הר גבוה חי יצור משונה, מפחיד, קוראים לו מפלצת. גופו מכוסה בשער עבה, במצחו יש לו עין אחת, ציפורניו חדות וארוכות ושניו גדולות.

ליד ההר כבר קטן שתושביו פחדו לעלות על ההר שמא תאכל אותם המפלצת. הם חששו לצרוח בקול רם כדי שלא תשמע אותם. הם הלכו על קצות אצבעותיהם כדי לא להפריע לה. הם הפחידו את ילדיהם במפלצת, וכאשר הילדים סרבו ללמוד, או לאכול, או לצאת להורים הם איימו עליהם שהמפלצת תפגע ותקח אותם, וכך הילדים היו מפחדים ומצוייתים... חסן מאס במצב הקיים והחליט לעלות על פסגת ההר כי היה בספק בעניין קיומה של דמות המפלצת... על ההר שמע קול מאחוריו, הביט אחורנית וראה את המפלצת, בדיוק כפי שתארו אותה אנשי הכפר, מראה מפחיד... הוא קיווה לו לא היה עוזב את כפרו לעולם ולא האמין לאנשי הכפר. המפלצת התקרבה לחסן, והתקרבה, הסתובבה סביבו וסתמה את אפה, היא ברחה כשהיא שואגת. חסן התפלא על התנהגות המפלצת, הוא רץ אחריה ומצאה מסתתרת בתוך מערה, המפלצת קראה: לך מכאן ילד, אני לא מגעת בך.

אמר חסן: אולם את היא המפלצת, וכולם מפחדים ממך. המפלצת הוציאה את ראשה מתוך המערה ואמרה: הדבר מוזר, האנשים מחדים ממני ואני מחדת מהאנשים.

חסן צחק וצחק ואמר: למה את מפחדת מהאנשים, הרי את מפלצת!

המפלצת ערדה מפחד ואמרה: המראה של האנשים מפחיד. יש להם שתי עיניים במקום אחת, שערם בלתי עבה כמו שערך, קולם מוזר וריחם מעיק, והחשוב מכל זה הוא שמונים המועדף הוא בשר מפלצות.

חסן נזכר בתושבי כפרו ושאל את המפלצת: ומהו האוכל המועדף לגבי מפלצות?

אנו אוכלים עשבים וחרקים.

חסן שמח למשמע אולייתו והצטרף גם אנו בניהאדם איננו אוכלים מפלצות.

המפלצת הוציאה את ראשה מתוך המערה, הביטה ארוכות בחסן ואמרה:

"חאמת שהופעת החיצונית מוזרה, אבל אתה נחמד". חסן צחק, המפלצת צחקה ושניהם רצו לשחק ביחד.

הסופר מנסה למצוא פירוש לסיבת בחירת ארבעת הצבעים לדגל הפלסטינאי. ומצד שני הוא עוזר לילדים ללמוד בעלפה את צבעי הדגל.

נסיין דומה - מתן ערך מיוחד לדגל - עשתה סופרת אמריקאית ששהתה בישראל וכתבה ספר לילדים פלסטינאיים. פרנסיס סטוקלד "יום הדגל" (1988). היא מתחלת את סימורה במשפטים הבאים:

"יום הדגל הוא יום החשוב לו אשית, יש לי דגל, אולם אין לי מולדת... החילום שכובשים את עירי, ומחוקקים את כל חוקי, אומרים שטעות היא להניף את דגל, וכאשר הם רואים אותו מורם במקום מותם הם קורעים אותו או יורם עליו. ואם מחר כל אחד מאיתנו ירים דגל, מה הם יעשו? זהו הרעיון האמץ מאחורי יום הדגל" (עמ' 7)

דגלי הוא אדם, ירוק, שחור ואבן. אני יודעת איך לסדר אותו. עכשיו אני יוקרה לדגל מיוחד כ"י.

הילדה נסתה לאסוף בדים עם ארבעת הצבעים, היא לקחה בד שחור מהסניר של סבתה, ובד לבן מהסניר של אביה האופה, ומצאה בד ירוק בין הריסות בית שהצבא הרס יום קודם, ואמו של נער - אסיר בטחוני - העניקה לה סוודר אדום שהיה קטן על בנה, והיא השתמשה בו לצורך תפירת הדגל. הסבתא עזרה בתפירה והדגל הונף למחרת בכיכר העיר. הצבא השחית את כל הדגלים שהונגו, ובתוכם דגלה של הילדה הקטנה, אולם היא הדביקה דגל מדבקה על בלון, שהתנשא למעלה והצליח להמלט מיריות החיילים וממטוס הליקופטר.

"סוף סוף דגלי מתנשא בחופשיות, לאחר שעשה ביום הדגל יום מיוחד עבורי ואשיתי" (עמ' 38).

יש לציין ששתי הכריכות של שני הספרים צבועות בצבעי הדגל.

ערכים הומאניים

בקרב כל ספרות בעלת הטיה פוליטית מכוונת וברורה, ישנם סיפורים בעלי גוון פוליטי הומאני כלל אנושי, ואין להזניח ספרות זו למרות היותה מיעוט. דוגמה לספרות זו הוזכרה קודם (הפיל והנמלה) ולהלן דוגמאות נוספות:

ליאנה בדר "בבית הספר" (1983) בסיפורה הקצר מספרת על המורה השואלת על תלמידה שאלה אחת:

"אם הם היו אסטרונומים בתוך חללית, איך הם יראו את כדור הארץ מרחוק?

באסל חשב מעט ואמר: אני אראה אותו כדג השהיה בחלל החלול. כי חלל החללים בעולם חיים ברעב והם זקוקים לאוכל. אמרה רפי: אני אראה אותו ככר, כי ישנו קיפוח רב בעולם. חיים אולם בעתיד כדור הארץ יהפוך להיות שדה רחב. הילדים יירצו וישחקו בו.

הדומה והישראליות

(בספרות הילדים הפלסטינית בישראל, בגדה המערבית, ירדן ולבנון)

השוואת נתונים כלליים

פרק זה יעסוק בהשוואות בין ספרות הילדים בכל מדינה מהמדינות שהשתתפו במחקר, וכן למצוא את האלמנטים המשותפים ביניהן.

לוח מס' 1: סוגי הפרסומים (באחוזים)

סוג / מקום	ישראל	הגדה	ירדן
הפרסום	75	85	55
סיפורים	12.5	-	10
מחזות	4	-	10
רומנים	6	-	29
שירה	-	-	-
ביוגרפיה	-	-	-

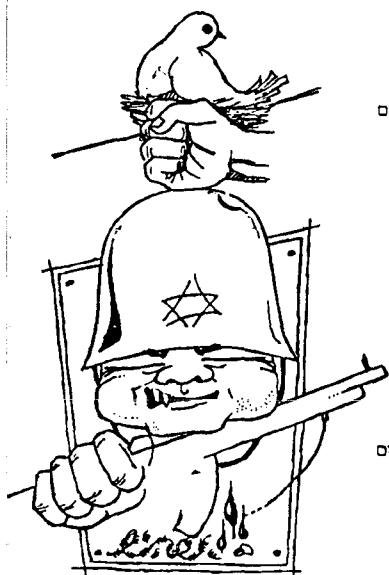
לוח מס' 1 מראה שהספרות הנכתבת ביותר לילדים פלסטיניים היא הסיפורת, במיוחד סיפורים קצרים, ושאר הסוגים לוקים בחסר. אפשר להסביר את הדבר בכך שהסוגים האחרים דורשים יכולת ספרותית ויצירתית גבוהה יותר מאשר סיפורים.

לוח מס' 2: חמסר הפוליטי (באחוזים)

סוג / מקום	ישראל	הגדה	ירדן
הפרסום	61	29	94
נלוי	39	71	6
סמלי	-	-	-

לוח מס' 2 מראה שירדן מתפרסמת ספרות פוליטית לילדים שכמעט כולה כתובה כמסר פוליטי נלוי. התמונה הפוכה בגדה המערבית, בה שליש יצירות חספרות נוקטות במסר הפוליטי הגלוי ושני -

החיל הישראלי הרג את חוקן ומאומר יותר הרג את האחות המנסה לטון על הילד מסראות הרם.
(אסכולה רודה (1982) הזמן העצוב ביד יאסין)



חיל הישראלי צמא הרם - יוד השלום מנכיו
(אלדאר מוחמד (1983) תגריד אלכטמה)

שלישים במסר סמוי. ההסבר לקיום הבדל בין 30-60 אחוז בין הגדה המערבית ושאר המקומות יכול להיות בקיום משטר צבאי בנוסף למצב הפוליטי.

לוח מס' 3: ערכים פוליטיים הומאניים (באחוזים)

סוג/מקום	ישראל	הגדה המערבית	ירדן
הפרסום הפרסום	39	30	55
צדק חברתי	21	7	10
דמוקרטיה	23	23	87
שחרור	15	2	6
שוויון	5	-	-
שלום	-	-	-
אהבת המולדת	23	16	13
מתן כבוד לפרט	-	-	-
כאדם	-	-	-

לבנון ומצרים
41
24
50
22
-
23
37

הילדים בלבנון למדו להשתמש בכלי הנשק ארמיני מאחריותם הורה החדש - סמל לשלב חדש בחיסטוריה הפלסטינאית (אלדארה מוחמד (1984) שירים לתנוקות הארמיני)



המיוחד בגדה המערבית, הוא שיתכן שרוב הסופרים מעדיפים לכתוב סיפורים אליגוריים שניתנים לשני מירושים או יותר, כדי להרוויח טווח טיעון פוליטי בעת חקירה. שאר המספרים בין ישראל ולבנון כמעט אהים הדברים הבולטים בלוח מס' 3 הם:
א. הספרות בירדן היא הבולטת בנושא הערכים לצדק חברתי ושחרור.
ב. רק סיפורים מישראל העלו את נושא השלום כערך פוליטי הומאני.
ג. הספרות בישראל לא נענה בנושא הערכים לאהבת המולדת או מתן כבוד לפרט כאדם; גם בגדה המערבית לא התייחסו לערך השני.

לוח מס' 4: חזרות עם אלמנטים במולדת (באחוזים)

סוג/מקום	ישראל	הגדה המערבית	ירדן
הפרסום הפרסום	15	1	55
הסטוריה	14	7	35
המנהיגות הערבית (גם ביקורת)	13	7	55
גיבורים לאומיים	9	6	55
אידיאולוגיה	12	20	55
גיאוגרפיה	12	15	35
מתצ'י חקלאות	-	-	-
מסורתית	-	-	-
מקומות קדושים	-	-	-

לוח מס' 4 מראה:
א. הספרות מירדן היא המובילה באחוזים גבוהים ביחס לכל האלמנטים.
ב. ההבדל ניכר בין הספרות מירדן והספרות מהגדה המערבית. ההסבר טמון בכך שהינתקות הגדה המערבית מירדן במשך יותר מעשרים שנה, וקיום השלטון הצבאי בה, יצרו מציאות חדשה בגדה

המערבית, מציאות שונה לחלוטין מזו הקיימת בירדן. לכן ספרות הילדים מהגדה המערבית הביעה צרכים אחרים, שונים מאשר הספרות בירדן, דוגמת הבלטת הסבל היומיומי של התושבים מהחיללים הישראלים במקום לחלל את ההיסטוריה של פלסטין.

לוח מס' 5: מקום התרחשות האירועים (באחוזים)

מקום	ישראל	הגדה המערבית	ירדן
התרחשות הפרסום	15	2	26
פלסטין	41	11	39
ישראל	12	2	13
מדינות ערב	2	25	4
הגדה המערבית ועזה	2	9	11
מחנה פליטים (הארץ)	-	-	11
בלתי מוגדרת	-	-	-
גבולות ישראל	-	-	-
לא מוגדר	-	-	-
כלתי מוגדר	32	51	48

נקודות בולטות בלוח מס' 5:

- א. אחוז גבוה מהסיפורים עלילתם מתרחשת במקום בלתי מוגדר. קיימים שני הסברים לעובדה זו:
1. חסימונים האליגוריים לא מזכירים שמות של מדינה או עיר מזהה, לכן עלילתם בלתי מוגדרת במקום מסוים.
2. חלק מהסיפורים הפוליטיים הגלויים דיברו על סיטואציה פוליטית המתרחשת במקום מסוים - כלתי מוגדר - אבל אפשר להבין מהעלילה ולהסיק על מקום התרחשות והוא לרוב ישראל או הגדה המערבית.
- ב. אחוז גבוה מהסיפורים שמקום עלילתם מוגדר, מתרחשים בתוך ישראל או בגדה המערבית. עובדה זו נכונה לגבי הספרות שנכתבה בשני המקומות חללו וגם בספרות שנכתבה במקומות אחרים.
- ג. בירדן אין ספרות ילדים שמקום התרחשות האירועים איננו מוגדר, וזה מתאים לעובדה חקודמת ש-94% מהספרות היא ישירה עם מסר פוליטי גלוי.

לוח מס' 6: גיבורים מרכזיים (באחוזים)

חגיבורים/מקום	ישראל	הגדה המערבית	ירדן
הפרסום	25	34	10
בעלי חיים ועופות	75	80	90
בני אדם	73	85	84
זכרים	27	25	16
נקבות	41	69	45
ילדים (בנים ובנות)	4	16	21
בנות	-	-	-

נקודות מרכזיות בלוח מס' 6:

- א. קיימת חפיפה בין אחוז הגיבורים מבעלי-חיים ועופות ובין אחוז הסיפורים עם מסר פוליטי סמוי מלוח מס' 2. ההסבר לכך טמון בעובדה



הילדים בלבנון למדו להשתמש בכלי הנשק ארמיני מאחריותם הורה החדש - סמל לשלב חדש בחיסטוריה הפלסטינאית (אלדארה מוחמד (1984) שירים לתנוקות הארמיני)

- שרוב הסיפורים האלגוריים השתמשו בגיבורים שהם בעלי יחיים ועופות, והעלילה הסתיימה ברמז פוליטי סמוי.
- אחוז גבוה מאוד מהגיבורים הם גברים: לנשים היו בדרך כלל תפקידים משניים.
 - אחוז גבוה מאוד מהגיבורים בקרב הילדים, נמצא בספרות שפורסמה בגדה המערבית. תרמו לכך סיפורים הקצרים של סאמיה פארס ועלי אלחלילי, שכל גיבוריהם כמעט הם ילדים קטנים.
 - אחוז הבנות בקרב הגיבורים הקטנים נמוך מאוד והוא נע בין 10 - 30 אחוז מהסיפורים שגיבוריהם הם ילדים.
 - קיימים סיפורים הכוללים מינון גיבורים מרכזיים באותה עלילה כמו בעלי יחיים ובני אדם, גברים, ילדים וכו'.

לוח מס' 7: זהות האויב (באחוזים)

האויב/ מקום הפרסום	ישראל	הגדה המערבית	ירדן	לבנון ומצרים
ישראל / או היהודים	31	25	81	39
הבריטים	15	5	23	-
ארצות הברית	2	-	-	6
משתפי הפעולה	9	9	2	2
מצב כלכלי	6	2	-	9
המשפחה	3	-	-	-
המעמד החברתי	6	9	-	-
חשליט	-	5	-	25
המלחמה	-	5	-	-
שימוש אליגורי	-	22	-	-
הערבים	2	-	10	6

נקודות חשובות בלוח מס' 7:

- האויב מספר אחד הוא ישראל / או היהודים; עובדה זו נכונה לגבי כל הספרות שחקרה.
- בירטניה מופיעה כאויב בסיפורים שעלילתם מתרחשת בתוך פלסטין עד סוף התקופה של 1948.
- ארצות הברית מופיעה כאויב בסיפורים שעלילתם מתייחסת לאקטואליה הפוליטית.
- בישראל ובירדן אין מתייחסים לדמותו של השליט כאל אויב.
- בכל הספרות קיימת התייחסות לדמות הערבי משתף הפעולה כאל אויב.
- קיימת התייחסות לערבים ממדינות ערב כאל אויבים, כתוצאה של איהגשת עזרה נחוצה לפלסטינים בעת משבר.

לוח מס' 8: נושאי המסרים בעלילות הסיפורים (באחוזים)

מסר מקום הפרסום	ישראל	הגדה המערבית	ירדן	לבנון ומצרים
חסה	38	25	51	30
קוממות	38	27	80	43
סיפוק אמצעים לחתמודות	35	24	74	43
דיקטיקה היסטוריה	21	9	58	15
דוקומנטציה	30	18	38	30
למאורעות השוטפים				
נתיחת ביקורת	39	31	22	35
חינוך	41	23	-	26
נשר אידיאולוגי	33	23	33	35
מלסטיני				
איום	9	16	19	15
כמיחה לשלום	6	-	-	-
פרופגנדה למען ישראל	3	-	-	-
הצעת פתרונות דה הומאניזציה	-	3	18	10

לוח מס' 8 מראה:

- הספרות מירדן מובילה בניקוד הגבוה ביותר כמעט בכל המסרים.
- נושא הקוממות זוכה לאחוז הגבוה ביותר בקרב כל המסרים האחרים בתוך הספרות מירדן, וזיכה לאחוזים גבוהים יחסים למסרים האחרים בספרות משאר המקומות. הקוממות כמסר מתייחסת גם לקריאות לקוממות שהתרחשו בהיסטוריה הפלסטינית (במיוחד ב-1936, 1948) ואיננה מתייחסת אך ורק לאינתיפאדה, אבל היא כלולה.
- קיים קשר בין המסר הקורא להתקוממות לבין המסר המעניק אמצעים לחתמודות עם המצב הקיים.
- אחוז הסיפורים המעבירים מסר אידיאולוגי פלסטיני כמעט זהה בכל הספרויות.
- קיימת בישראל ספרות המכוונת למתן פרופגנדה חיובית על ישראל. זו זוגמה אחת של התערבות המוסד הפוליטי במוסד החינוכיתרבותי בכדי לחשפוע על המסרים הפוליטיים המועברים לקורא הצעיר.

הולדים: בנים ובנות, לומדים להשתמש ברכיבים חמדיאן יוסף (1985) שירי למען פלסטין



לוח מס' 9: הפתרונות המוצעים (באחוזים)

הפתרון/מקום	ישראל	הגדה	המערבית	ירדן	לבנון	ומצרים
המסך המאבק	25	38	91	66	14	
התארגנות - מחאה	12.5	1				
ע"י אמצעים דמוקרטיים						
פתרונות "תרבותיים"	22.5	5				
שלום, דו-שיח ודיוקנים						
הקרבן עצמית	6					
למען האידיאלוגיה						
השיבה הביתה	4					
תכסיסים פוליטיים	4					
שיתוף פעולה עם האויב	1					
להאחר	9					
משמשי פעולה או להרוג אותם						
השכלה						
הוצאת היהודים מהארץ						

לוח מס' 9 מבליט את העובדות הבאות:

הספרות מירדן היא בעלת האחוזים הגבוהים ביותר הקוראים להמשך המאבק כפתרון לבדיעה הפלסטינית-ישראלית; הספרות מישראל היא בעלת האחוז הנמוך ביותר אבל עדיין גבוה יחסית; רבע הסיפורים קורא להמשך המאבק הפלסטיני. קיימת ספרות שאיננה מציעה פתרונות לקורא הצעיר, אלא מסתפקת בהעלאת המודעות בקרבו על קיום הבעיה, וחיה מצפה ממנו שינקוט צעד ויפתור בעצמו את הבעיה. מצב זה גורם להקטנת האחוזים המציעים את המשך המאבק כפתרון, למרות שעובדתית, נישא זו קיימת באחוזים גבוהים יותר. הספרות מישראל ומלבנון רואה בהתארגנות ושימוש באמצעים דמוקרטיים (כמו בחירות, מחאה לאו"ם וכו') אחד האמצעים למציאת פתרון לבדיעה הפלסטינית-ישראלית.

כרבע הספרות מישראל ראתה באפשרות הדו-שיח, דו-קיום ושלוש את האפשרויות לפתרון הבעיה. רק 5% מהספרות בגדה המערבית הציעה אותו פתרון. הפתרונות המוצעים על-ידי ספרות הילדים בישראל הם מגוונים ומאוזנים יחסית: 25% - המשך המאבק ובמקביל 22.5% - דו-שיח לצורך דו-קיום ושלוש. כמו כן ישנם פתרונות מכל מגוון הקשת הפוליטית, בזמן שהפתרונות המוצעים בשאר המקומות הם כמעט פתרונות דו-כיווניים ומיליטנטיים מאוד (דוגמת

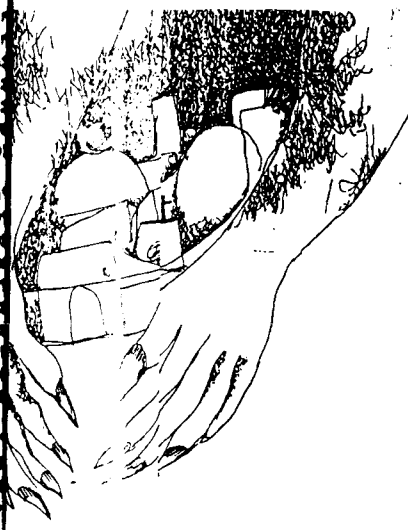
הספרות מירדן: 91% מאבק, 6% תכסיסים פוליטיים, 3% לחומר ממשלתי פעולה או להרוג אותם). רק ב-3% מכל הציירות הוצע פתרון נלוו שהיהודים יזנו את ישראל ויחזרו לארצות המקור שלהם. בשאר הציירות - במיוחד אלו הרואות במאבק פתרון כמעט יחיד, קיימת התייחסות לגבי גורל היהודים לאחר-מכן. בגדה המערבית מתייחסים להשכלה כאחד מכלי נוסק נגד האויב; 9% מהסיפורים ראו בהשכלה אמצעי מרכזי לפתרון הבעיה הפלסטינית-ישראלית.

נושאים משותפים לספרות הילדים הפלסטינית

שמות כביטוי משאלות למרות המרחק הגיאוגרפי וההבדל בין התקופות והנסיבות בהם הסיפורים, קיימים ביניהם אלמנטים דומים משותפים. אחד מהם הוא השימוש בשמות בעלי משמעות פוליטית מיוחדת. סיפורים רבים כללו שמות כאלה כאשר משמעות השם היא חלק אינטגרלי מהעלילה.

גבלת התנהגות היהודים כלפי הערבים

הספרות דאגה להבליט את התמונה השלילית של התנהגות היהודים כלפי הערבים, הן בספרות ז'אנרית והן בספרות הרגילה. הצגת דמות היהודי גורם מפרע, חורס, מאיים ומסכן את הערבי קיימת בספרות שדברה על היהודים לפני שנת 1948 ואחריה, בתוך ישראל או בגדה המערבית. קיימים אף זוגות של סיפורים בעלי עלילות דומות כאשר כל אחד מהם כתב ויצא לאור במדינה אחרת. לדוגמה הסיפור של עבד אלרחמאן עבאד, "השלחמ" - בתוך "זכרון התפוח" - מהגדה המערבית סיפור של יאסין רפאעלי - "מטוסים מפלדה" - סוסים מנייר" - מלבנון, שניהם מעלים את שאלותיו של ילד פלסטיני אודות המלחמה, ובשניהם קיים החסר על אחריותם של היהודים בפרוץ המלחמה בתוצאה מנטית הכיבוש וההתרחבות הקיימים בקרבם. ישראל מוצגת כמדינה תוקפנית, חודרת, חרשת, גורמת לילדים הפלסטינים דילמות ערכיות כי מצד אחד הם שונאים את המלחמה, ומצד שני המבוגר משכנע אותם שהם חייבים להלחם כדי להשיג. סאמיה מרס (מהגדה המערבית) בסיפורה "הילדים של מתקן הבגדים" ועבד אלטיף נאסר (ישראל) בסיפורו: "הגרר ניצח" מעלים את נושא הריסת הבתים של הערבים שכבשו על אדמה פרטית, ליהודים ישנן תוכניות אחרות עבור אדמות אלו. נכלל הסיפורים האחרים, היהודי מוצג כאויב של הערבים, כאנוס אדמדם, ארסם, בויים, מולדתם.



ידי מפלגת המספלות את בנין חיבתת כמר ערבי (חמאס) יוסף (1985) "שירו מלסטיין"

כמקפח ומשעבד את הפועלים הערבים, שעובדים אצלו. הוא מנצל את עבודתם הזולה ואף הורג אותם בלי שיוכלו להתלונן או להתגונן. החיילים היהודים רודפים אחרי הילדים, תנשים והזקנים, מרביצים להם, אוסרים אותם, אוטמים את בתיהם או מופצים אותם. המשטרה הישראלית מתגרה בכוונה תחילה במפגנים הערבים כדי להכות אותם ולאסור אותם. ההורים היהודים חושדים בערבים ואינם מאפשרים להם להתקרב לילדיהם, או אפילו להגיש להם בייגלה במתנה ומהר מאוד מרחיקים את התינוק משדה הראייה של הערבי שעה שהתינוק היהודי ממשיך לבכות.

בהבלטת התנהגות של היהודי כלפי הערבים קיימות נגמנות רבות ויש ביניהן השלמה והן:

- * תיאור מצב קיים.
- * הצגה סאטירית.
- * ביקורת.
- * הגנזה.
- * דהי-נאמנציה של דמות היהודי.

הנושא מוביל אותו לנושא אחר, מרכזי וחשוב אף הוא, והוא - הקשרים היהודיים-ערביים. מבין מאות סיפורים קיים רק סיפור אחד המצייר קשר חיובי אפשרי בין יהודים וערבים, זהו סיפורו של עבד אלטיף נאסר, "אאיאת על החוף".

המולדת

הספרות הדנה בנושא המולדת מתייחסת אליה כאל אישיות נעדרת, הנמצאת במקום מרוחק והממתינה לנסיבות המתאימות כדי לחזור למקומה המקורי. גם הספרות הנכתבת בתוך ישראל או בתוך הגדה המערבית, משתתפת בתכונה זו. בספרות קיימת הדגשה ברורה למותן חינוך דו-משמעי, שיעניק לקורא הצעיר את האבחנה בין המונח מולדת ובין המונח ארץ לידה. להתייחסות למולדת משתמשים גם במונחים "בית", "ארץ", "אדמה", "אמא". אפשר שיופיעו ביחד בטקסט הספרותי, או אחדים מהם, כאשר כולם מביעים מובן אחד. קיימת נגמה בספרות הפוליטית לילדים להדגיש את נושא "הראשוניות" על אדמת פלסטין וקיום רכוש רב לפלסטינים שהיו במדינה לפני עליית היהודים לארץ. עניין "הראשוניות" ו"הרכוש" מהווים בסיס בחלק הראשון של הטקסט הספרותי, והחלק השני עובר לנושא "הלגיטימציה" על המקום ו"האבות" לרדישת השיבה הביתה ולגירוש היהודים או המאבק נגדם. נושא "המולדת" זה להקצאת מספר רב מאוד של טקסטים ספרותיים שעסקו בנושא.

הטכסטים מחלקים את ההיסטוריה של האדם הפלסטיני לשתי תקופות:

1. תקופה בתוך מולדת.
2. תקופה בלי מולדת.

הטכסטים מדגישים את אי-ההשלמה עם המצב הקיים, או עם הנסיבות החדשות שחי בהם הפלסטיני. נושא החזרה למולדת מקביל לפתרון בעיה נפשית אנושית, שאין האישיות הפרטית שלמה בלעדית, וכך, אין אנושיות של הפרט הפלסטיני שלמה בלי חזרה למולדת.

האדם הפלסטיני - החי בכל מקום - נמצא במצב הדומה לפיצול אנושי, כאשר מיזת - הוא חי במקום גלות, ונפשית הוא חי בתוך פלסטין. המבוגרים ימשיכו לספר על המולדת לדור הצעיר כדי שיקשרו אותם, בגיל צעיר, עם הבעיה הפלסטינית, וכדי שתהפוך להיות נושא המעסיק אותם במשך כל חייהם, וכדי לאכזר ולא לשכוח.

בכל הטכסטים המזכירים את המולדת היא מצוירת כמקום חלומי, יפה, שקט, משגע, עשיר בכל טוב, שהיה כמו גן עדן לפלסטיני שחי בו. במקביל, הוצג מקום המגורים הנוכחי כמקום גלות, מחנה פליטים, דל, עני, בלתי בטוח ובלתי מספק. טכסטים רבים המדברים על המולדת מותחים ביקורת קשה נגד שליטי מדינות ערב שלא עזרו בהגנה על פלסטין, ואף מאשימים אותם בעריכת הסכם עם היהודים, המצוד בזכות היהודים להשתלטות על האזור. הפלסטינים מרגישים בודדים, וללא תמיכה ערבית, לכן הם מחנכים את הדור הצעיר לעצמאות ולקראת המאבק להחזרת המולדת.

האקטואליה

ספרות הילדים הפלסטינית תיעדה את ההיסטוריה והמאורעות חשובים בחיי הפלסטינים המזרחיים במקומות גלות שונים ובתוך ישראל. הספרות תיעדה את מאורעות 1936, מלחמת 1948 והמאבק הפלסטיני נגד הבריטים והיהודים בין שתי התקופות: טראומת הגלות והפליטים, החיים בתוך מחנות פליטים, מלחמת 1956 עם מצרים, מלחמת 1967 והחלת שלטון צבאי על הגדה המערבית ורצועת עזה, בעיית הפקעת הקרקעות של הערבים בתוך ישראל ובגדה המערבית ועזה. ההתיישבות, ההתארגנות המחתרתית נגד הצבא הישראלי, הנסיגות להרס או לשריפת כיפת הסלע, ספטמבר השחור בירדן, הבעיה הלבנונית, המצצות חיל-האוויר הישראלי על הרכיזים הפלסטינים בלבנון, הפעולות המבצעיות הפלסטיניות והלבנוניות נגד ישראל, יום האדמה, גיוס ערבים מישראל לשורות המפקח הפלסטינית, הריגת תלמידות מפגנות בגדה המערבית עלידי

צה"ל, ההתנזרות במפגנים ערבים בתוך ישראל, התחלת השימוש באבן ובבקבוקי המולוטוב כאמצעי להבעת הכעס נגד החיילים הישראליים, פרוץ האינתיפאדה...

ספרות הילדים הפלסטינית תיעדה את כל האירועים שהתרחשו ונגעו בפלסטינים ובבעיה הפלסטינית במשך ההיסטוריה של הבעיה ולרחבת השתרעות התפוצה הפלסטינית.

ספרות הילדים הפלסטינית מציגה אמת קשה מאוד לצעיר הקורא, אמת טראומטית, רוויה דם, הרג, מלחמות, גופות מרוסקות וחורבות, חורים נעלמים, חיילים מכים, ילדים קשיי יום, מחנות פליטים שמרפרז מעליהם העוני והרעב, ניצול האדם, אי-בטיחות קיומם, נישול, גירוש, הרס, פיצוץ...

המצאות הינה מאוד טראומטית ומאוד אנטי-ביט. הנאיביות של עולם הילדים ושל צרכיהם מתבטלת ובמקום זה מועלה הצורך בשיתופם, מחר ככל האפשר, במציאות הפלסטינית הקשה. אין מקום למשחקים, הפלסטינים במצב מלחמה, והילדים חייבים לחיות את האווירה!

בנוסף לטכסטים הכתובים, "תורמים" האוורים גם הם להוספת מראות וריחות של דם, גוויות מרוסקות וילדות עצורה בצל הכיבוש.

הפתרון

קיימים שני סוגים של ספרות:

סוג אחד שמטרתו להביא את הקורא לדרגת מודעות למצב הקיים, לתפיסת ממדי הבעיה וגורמיה השונים, ספרות זו איננה מציגה פתרונות, ומשאירה את המלאכה בידי הקורא.

סוג שני מציג פתרונות כאשר אחוז גבוה מהפתרונות המוצעים, קורא להמשך המאבק נגד ישראל. ספרות זו כוללת גם סיפורים שנכתבו על מאורעות פוליטיים שהתרחשו לפני עשרות שנים.

הספרות מדגישה את נושא המאבק בישראל כאמצעי לתיקון טעות היסטורית, ולטיפול בבעיות הקיומיות של הפלסטינים. המטרה הסופית היא השגת מדינה בטווחה שתעניק לפלסטינים את האפשרות להיות בתוכה בביטחון, ללא פחד מהתעללויות של שליט או צבא זר, להיות בתוך תנאים הומאניים נאותים ולא בתוך מחנות פליטים ובזוץ המכסה את ילדותו של הפרט. הפתרון יאפשר גם קיבוץ התפוצות ואיסוף משפחות ואיחודן לאחר שנפרדו במשך עשרות שנים.

הפתרון המוצע הוא לנצח את מדינת ישראל כדי להקים במקומה את פלסטין, אבל אין מטיפים לחיסולם של היהודים.

סיפור כספר לקריאה

אפשר לחלק את הספרות לשני מחנות:

הספרות שיצאה לאור בירדן ובלבנון/מצרים. הספרות שיצאה לאור בישראל ובגדה המערבית.

הספרים מהקבוצה הראשונה מוצגים באופן אסתטי, חינוכי. הנייר הוא מאיכות גבוהה ביותר, מכריזה קשה, האוורים ברורים, יפים, צבעוניים מושכים. חספרים קיימים בגדלים שונים ומתאימים לקבוצת גיל דיפרנציאלית (במיוחד הספרים מלבנון).

לעומת זאת, בישראל ובגדה המערבית מודפסים חספרים על נייר בלתי מתאים, לפעמים אף נייר יתוונם, מכריזה בלתי עבה, האוורים נעשים עלידי זוכים בלתי מקצועיים שלפעמים הם מעוותים את הזמיונות ומכערים אותן, וגורמים לסלידת הקורא.

צבעי מחן. האוורים בלתי צבעוניים, והצבעים אינשמששים בהם מדי פעם, מעוותים יותר את האזור ונוליטים את כיעורו. הצורה הבלתי אסתטית בה

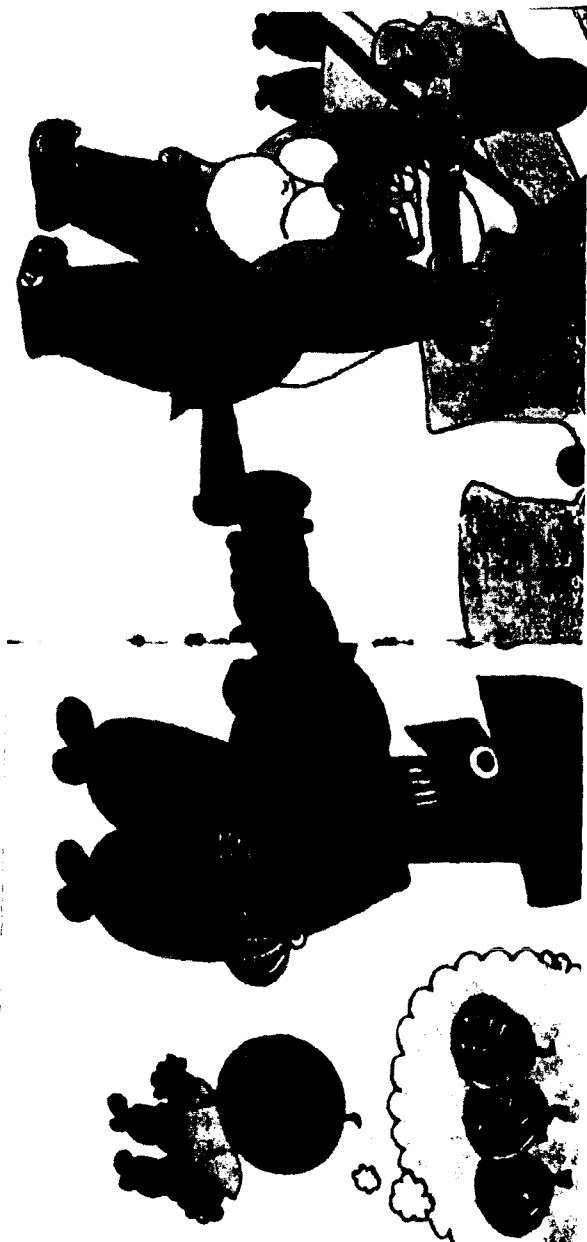
מוגש הספר בישראל ובגדה המערבית, טמונה בהיעדר גוף שיאמץ את ספרות הילדים באיזור ויהיה אחראי לפיתוחה. בזמן שהספרות בירדן ובלבנון/מצרים נתמכת על-ידי גופים פרטיים וממלכתיים. חשפה בספרות הילדים בירדן ובלבנון/מצרים קלילה, יפה, מושכת, ומותאמת לקבוצות הגיל השונות, בזמן שהספרות בספרות הילדים בישראל עולה על יכולת הקורא הצעיר, במיוחד הסיפורים הפוליטיים המשתמשים בסגנון עיתונאי בהצגת העלילה. בנוסף לכך ישנם סיפורים המספרים על חיי הכפר וקיים בהם שימוש בשמות של מוצרים חקלאיים ושל כלים כפריים אחרים שקשה לילדים להבין את מירושם.

הספרות הנכתבת בגדה המערבית מונה לפעמים לסגנון הפילוסופי כשהיא משתמשת במלים, מושגים ותיאורים שקשה מאוד לילד הצעיר להבין אותם, ואת הרמז שמאחוריהם.



נשים מסתאפנות בחדר העקבות מכות על ידי חייל ישראלי
אפריל 1987 (ד"ר חיים יאיר)

סמל מדינת ישראל (1948) על רקע שחור
 (הסמל מופיע גם בלוגו של מדינת ישראל)



הקדמה למען העצור: סמליות 'יצמחי המצחית'
 (הצמח: שיחית, הר הנגב, הקטן, 1983)

השוואה בין מחקרו של אדיר כהן למחקר הנוכחי

לתאר ערבים כמי שאני מכיר אותם מילדותי ומהמלחמה הכרת הרבה ערבים גם טובים וגם רעים, והם בני אדם כמונו. הואיל ואני מאמין ומשוכנע שיש יבוא ואחזני נחיה בשלום עם הערבים אני מנסה להבין את הקוראים לחיים בשלום. בכל ילד יש שאח אינסטינקטיבית לערבים, ואני מנסה לטשטש על ידי הצגת דמויות אמיתיות. (עמ' 186 - 187)

השאלה הוצגה גם למספר סופרים פלסטינים, שפרסומיהם נכללו במחקר הנוכחי. מוסטפה מירא, ערבי ישראלי, השיב:

"המבוגרים מבוגרו היו צריכים שנים רבות עד שהבינו את המציאות הפוליטית החדשה (לאחר 1948). אני מתכוון לעזור לילדים להבין ולהתאקלם מהר יותר כדי שלא יסבלו כמו שאנו סבלנו".

עבד אלטיף נאסר, ערבי ישראלי, השיב. "אורי המציאות שאנו חיים בתוכה, המציאות קשה מאוד והילד חי להבין אותה כדי להתגבר אליה מהילדות. אני עוזר לו לפקוח את עיניו, ומכין אותו לחיות בתוכה, ומנסה להעניק לו כלים להתמודד איתה".

ד"ר אלפרא, סמנכ"ל הלגה הערבית, כתב: "שתחפר הבעיה הפלסטינית למקור דאגה במצפון הבין לאומי... עלינו להשתמש בכל האמצעים הספרותיים, האמנותיים, הפוליטיים והתרגומיים כדי שהבעיה תשאר מוארת המוכירה לדעת הקהל הבין לאומית את המשע הנחשב ביותר שהתבצע בעת החדשה...".

מוראד נאסר טוענים שהם כותבים סיפורים פוליטיים כדי לעזור לילד הצעיר בהבנת המציאות שהוא חי בה ובהקניית אמצעים כדי להתמודד איתה. גישה זו מקבילה למגישתו של סתר הדוגל בהשתקפות המציאות בתוך סיפור הילדים, וגישתו של ד"ר אלפרא הדוגלת בניצול ספרות הילדים והעברת האידיאלוגיה הפוליטית דרכה, ובכך הוא דומה בגישתו לסופר שמאלי.

הסופרים שכתבו סיפורים לילד הפלסטיני הם אנשים המתעסקים בספרות הערבית, עיתונאים, שחקני תיאטרון, מורים, אנשי אקדמיה, מקינים ואחרים. כל אחד מהם האמין - כאשר כתב סיפור - שהוא תורם להעשרת ספרינו של הילד הפלסטיני והערבי, וכן תורם להבנת הבעיה הפלסטינית ומאפיין את התהליך המוביל אל הפתרון הסופי. יש להניח שאנשים רבים שכתבו ספרות לילדים אינם מודעים לממדיו יכולת ההשפעה של ספרותם על נפש הרכה ומחשבותיהם הזכות של הילדים ולעקבות משקעי הקריאה הממשיות להשפיע שנים רבות לאחר קריאת הספרות.

נושא ההשוואה השני הוא דמותו של האויב בספרות הילדים. אנסה להציג את רוב התיאורים שהופיעו בספרות הילדים הפלסטינית והישראלית.

האויב היחיד בספרות הילדים הפלסטינית

מגעיל

מדבר בשפה לא מובנת

אונס

כובש, ציוני

חייל פראי

שודד/שודד ים

חורג/ איש כנופיה

מרגל/ מדינה מפירה אמון

גנב

שורף יבולים

מפוצץ בתיים, חורס בתיים

מכה

מפציץ את הילדים במטוסים

קולוניאלי

אויב העץ הערבי/ אויב האדם הערבי

ערמומי

רמאי, לא נאמן

גאווה

רמאי

חורג והורס

מתנפל על התושבים ללא סיבה, רודן

נצלן, קבצן

מסתתר, מחדן

אכזר/ חורג גברים ונשים, שורף תינוקות

בלתי נאמן

מנצל הזדמנויות

מחלל דברים קדושים

מטופש

כובש

מתגרה בילדה קטנה

האויב הערבי בספרות הילדים העברית

דוחה

מלוכלך

לא מדבר עברית על בוריה

בעל מום

אלים

מתרפס

מחבל

מגדל שפם

פרימיטיבי

שודד

איש כנופיה

מרגל

גנב

מצית שדות ויערות

מתנף מצבות

צלף

חוטף מטוסים

סוכן מעצמות זרות

אויב אכזרי

ערמומי

צבוע

יחיר

חנפן

רתחן

רודף בצע

קמצן

מחדן

אכזר

חשדן

חצוף

חלקלק

מגזים

שקרן

בוגדני

בעתיד, כששני הצדדים מאמינים שהתיאור הוא נכון, אמיתי ואמין, ומאמצים אותו ללא הטלת ספק. קיימת רשימה נוספת המתארת את האויב בכינויים, דימויים ואיפיוני גנאי.

שתי הרשימות המקבילות מראות שהלקסיקון המשמש לתיאור האויב זהה בשני צדי המתרס. תיאורים אלה לומדים הקוראים הצעירים והם נשמשים כחומר המזין את חשיבתם הסטריאוטיפית

השאלה העולה ממחקר זה, האם תוצאותיו מפתיעות או שרן אופייניות לספרות הילדים של עמים החיים במצב עימות? כדי לנסות להשיב על שאלות אלו אערך השוואה אקלקטית בין מספר נושאים במחקרו של אדיר כהן על השתקפות הסכסוך היחיד הערבי בספרות הילדים בעברית (1985) ובין נושאים מקבילים במחקר הנוכחי. גישותיהם של הסופרים משני העמים לספרות ילדים פוליטית:

במחקרו של אדיר כהן הסופר אליעזר שמאלי טוען: "הרושמי צורך נפשי לתת לילד סיפור ציוני. שיעור את רוחו ויחזק את נפשו, שיקרבו אל הכפר ויוראו לו את חופי הגבורה שבחיי החקלאי העברי, וכן יתחנך לחלוציות, לחיי יצירה עצמיים, השתקפות במעט וחיים על יגיע כפיים..." (עמ' 65) עידו סתר טוען: "אני עצמי מתייחס בשנאה לערבים... אני לא תומך בחשיפה שספר צריך להיות חינוכי. משהו יכול לקרוא את הספר העדיף ביותר ואז יהיה לו משבר במשפחה והוא ילך לרצוח. ויש עוד שורה: אנתוני חיים בתקופה של הסכסוך עם הערבים, של מה שקרא בבראש "שדות מלאים דם". אז זה לא צורך לספר לילד סיפורים נחמדים על פרחים ופרפרים ושמן את זה. היה זה יבא לידי משבר, הוא יקרא ספרים נחמדים על פרחים, ציץ ציפורים ומתאם... כאן מלחמה, וכאן חידים. הרי יהיה לו מה משבר של אמנות. מה זה, מורה לרומט לילדים (עמ' 87 - 88)

אוריאל אופק מסביר את כתיבתו על ערבים כך: "אני לא מציג בעיה ערבית, אלא דמות של ערבי. הניש שלי היא



האויב הערבי בספרות הילדים העברית

צפע
כלב שוטה
שועל ערמומי
גללי גמל
זאבי טרף
עיט
תאווי דם
קני מרצחים
רוצחים
מלוכלכים
לא אנושיים
תוקפי אזרחים שלווים
מפלצות
עריצים
תאווי מלחמה
שטנים
בני מוות
מאמינים באמונות תפלות

האויב היהודי בספרות הילדים הפלסטינית

כלב, נור, כלב טורף
שועל ערמומי
זאב מאיים / להקת זאבים
עורב
טוחן ילדים
מוחק את זהותו של הילד
הורג את הרעבים, הורג ילדים
ביצת הציונות
לא אנושיים
מתנפל על התושבים ללא סיבה
מתגרה בילדה קטנה
חיה ארורה
מפוצץ בתים
שור
חזיר / בן חזירה

הקבלות דומות קיימות בנושאים שונים. אפשר למצוא סיפורים בספרות הפלסטינית המדברים על עליונות הלוחם הפלסטיני, ונצחונו של הילד הפלסטיני על קבוצת לוחמים יהודים, למרות החבד העצום בכוחות ובתחמושת. סיפורים דומים אנו מוצאים בספרות הילדים העברית, סיפורים המדגישים אותם נושאים והמחנכים לאותם עקרונות

ספרות הילדים הפלסטינית וספרות הילדים העברית הן ססמוגרף להיסטוריה הפוליטית, חברתית, אנושית של שני העמים. הסופרים - משני הצדדים - צמו בהיסטוריה של עמם ותיעדו אותה באמצעות הסיפור, ליוו את האירועים האקטואליים והגישו אותם במסגרת סיפורים לקורא הצעיר.

כינויי גנאי תורמים לתהליך ההדרומאניזציה של דמותו של האויב, דבר העוזר לראותו כבלתי אנושי, נחות, זר, ואז התגובה הרגשית היא סלידה, שנאה, קסתגרות ורצון להשמידו. הילד יחונך לראות בהשמדת האויב הצלחה ונצחון, וההרג לעולם לא ילווה ברגשות של חרטה או מעשה חטא. מגמת ההדרומאניזציה בלטה בתיאורי החיילים בשני הצדדים, כשהיא מתארת את אכזריותם המצמררת ומעשיהם האנוניים שלהם מקפואי הדם. התיאורים קשים מאוד והסיטואציות קשות יותר. אסור לשאול אילו סיפורים מרשימים יותר. השאלה המרכזית היא: עד כמה תיאורים אלה נטמעים עמוק בנפשו של הקורא הצעיר, ועד כמה הם ישיעו בעתיד על עמדותיו הפוליטיות?